
BALOGH JUDIT

BÉLDI PÁL POLITIKAI KÜZDELMEI AZ APAFI KORI ELITBEN

Bánffy Dénes és Béldi Pál

A két főember rivalizálása 1670-re mindenki számára világos volt, Bánffy Dénes megöletése azonban nem elsősorban Béldin múlt. A Bánffy által írott levelekből és a kor főurainak a levelezéséből is látható, hogy Bánffy ekkorra szinte mindenkiel szembekerült a főúri elitben. Mivel ekkorra elsősorban Teleki és Bánffy maradtak kapcsolatban Béccsel, Bánffy a legtovább Telekivel maradt baráti viszonyban. Bánffy maga is úgy látta, hogy Teleki és ő azok, akiket az Magyar Királysághoz fűződő túlzottan erős kapcsolat fenntartásáért felelősnek tartottak Erdélyben, ám ő ezt küldetésnek tekintette, és szentül hitte, hogy a politikai irányváltás elengedhetetlen Erdély fennmaradásának szempontjait tekintve: „Az magyarországi dolgokban hogy nekünk sokat tulajdonítanak, nem kétlem, Uram, bizony, de nekünk csak el kell követnünk azt, az mivel Istennek, hazánknak, nemzetünknek s felebarátinknak adósok vagyunk, úgy áld meg Isten bennünket. Bizony ő nagyságok is nemcsak magok jóváért emeltettek Istentől arra az méltóságra.”¹ Teleki később, Bánffy Dénes halála után egyenesen azt állította róla egy levelében, hogy „Szegény Bánffi uram felől sokat beszélnek és mondják, ha ű szegény nem lőtt volna (mivel tudták nagy hatalmát urunk s asszonyunk előtt és hogy az ausztriai háznak fizetett szolgálja volna), régen elküldött volna a francziai király urunkhoz ő nagyságához ezen dolgok

felől; de az mulattatta el”.² Emellett Bánffy valójában egyik nagyhatalomban sem bízott, ahogy maga fogalmazta: „Uram, Isten büneinkért az két nagy és ravasz nemzetség közé vetett bennünket; az mit practicájokban eszünkben veszünk is, úgy kell tettetnünk, mintha igen együgyűek volnánk.”³ Apafi Mihállyal azonban megromlott a kapcsolata, csakúgy, mint számos főúrral, mivel hirtelen haragú és rendkívül agresszív emberként tekintettek rá. Egy neki írott levélből idézett Bánffy Telekinek írt levelében, amelyben arra figyelmeztették, hogy „ő nagyságának (ti Apafinak) oly nehéz szovai voltak Kegyelmed ellen, kit ember gondolni sem tudna, noha ha Isten Kegyelmedet behozza, elhittem, azok mind másképpen lesznek; egyéb iránt az szó bizony mérges volt”.⁴ 1670 decemberében újra azt írta Telekinek, hogy „bizony udvartúl nem alacsony ember írja oly

1 TML. V. 384.

2 TML. VII. 21.

3 TML. V. 132.

4 TML. V. 369.

terminusokkal való szavait urunknak, ki elmémben méltán gondolkodást indít.”⁵ Bethlen Miklós már a peregrinációja idején sem szimpatizált vele, és ő sem volt különösebben szívélyes a fiatal erdélyi nemessel: „Asztalom Bánffy Dienesnél volt, de másként kevés atyafiságát tapasztaltam.”⁶ Bethlen Miklós a visszaemlékezésében egyértelműen Teleki Mihály felelősségét emelte ki, de sejtetően erősen projektált, legalábbis Bánffy Dénes levelezése azt mutatja, hogy már 1670-re több ellenséget gyűjtött, és az országgyűléseken is folytonos konfliktusokba keveredett. Júniusban Huszt uradalma ügyében került szembe sokakkal.⁷ Huszt megszerzése miatt Bornemissza Annával is összekülönbözött. Egy októberben írt levelében még arra is utalt, hogy az ekkoriban meghalt Basa Tamás halálát rajta kérték számon.⁸ 1670 és 1671 folyamán a Béldivel való konfliktusa is tovább mélyült, Béldit hűtlenséggel vádolta meg. Telekinek azt írta, hogy „most is amaz bőriben nem férő Béldi Pál oly ratio nélkül garázdálkodott szolgálammal Nádason, hogyha megérti Kegyelmed, elcsudálja”.⁹ 1671 januárjára Kajántó birtoka fölött is összekülönböztek.¹⁰ Ez a konfliktus a két katonai vezető között még az év folyamán kisebb belháborúval fenyegetett, legalábbis Bánffy soraiból ez olvasható ki: „Bezzeg, Uram, Béldi uram székely módra kezde velünk bánni. Némely nap maga szolgálait hatalmasúl Kajántóra küldvén, mindnyájunk jószágát kezdte foglaltatni, sem tisztt, sem donatio semmi velek nem lévén (noha már én is benne voltam azon jószágban) s más nemesemberek tízen bírnak benne. Elszaladtak szolgálai, mert megtanítom vala az ország törvénye szerint, kirúl coram plura.”¹¹ Az év folyamán a két ember viszálya folyamatosra vált. Már februárban újra és újra azt írta Bánffy Telekinek, hogy „Béldi uram dolgátúl nem félhetek törvény szerint, oly karban van eziránt való dolgom. Erővel garázdálkodik ő kegyelme; ám lássa, vagyon Isten menyben, bizony megfizet ő kegyelmének is.”¹² Májusra tovább súlyosbodott a kettejük közti helyzet. Bánffy egyenesen úgy fogalmazott Telekinek, hogy „az Béldi istentelen írását is látom, de ha én rólam írja, hamisan árulóúl hazud benne, mert az Isten

5 TML. V. 420.

6 Bethlen Miklós önéletírása. 570.

7 EOE. 15. 11.

8 TML. V. 384: „Baxa halálában nekem mi részem? Isten ítélje meg s fizessen meg is azoknak, kik engemet s magok lelkét is azzal bántják méltatlanúl.”

9 TML. V. 385.

10 TML. V. 426. „Béldi uram egy örökös falunkig, mely ős Bánfi jószág, Kajántónak hívják, sűtve akarja alá tenni. Producáltatott is urunk neve alatt avval az rossz Tamás deákkal; de azért bizony köröm szakad.” Kicsit később, de még 1671 januárjában: „Béldi uram dolgirúl egy kukkot Naláczi uram nekem nem írt, sőt egy Kajántó nevű falurúl (mely örökös Bánfi jószág, mert amaz rossz Thamás deák birta) producáltatott ő nagysága Béldi uram instantiájára, ő kegyelme akarván belekapni. Írtam urunknak magának is felőle, de Uram, csak egy szót arról ő nagysága választ nem teszen... Egyébaránt Béldi uram bár bírja Kajántót, bizony nem Torma Istvánra akadt. Nem tűrhetem, eziránt való panaszomat is Kegyelmed előtt ki ne öntsem.” TML. V. 432.

11 TML. V. 453.

12 TML. V. 463.

úgy segéljen, soha hírért sem hallottam ezen dolognak (nem is hihetem, sem gondolhatom, másról írja), de már lehetetlen tovább állanom, arra sem várom, hogy szemben legyek vele; írok felőle neki úgy, az mint érdemli. Egyébiránt vitézségéről soha nem kétekedtem, de bezzeg ha reám szabja, Isten úgy áldjon meg, soha oly helyen az uram házában kívül nem találom, az hol által nem megyünk egymáson. Török nevével írni keresztyénnek, sütest érdemel, Uram, az olyan ember. Én soha uramat el nem árultam, hazámnak, urainak ő nála igazabban s többet szolgáltam, Isten s sok jámbor tudja. Oly búsult elmével vagyok, bizony megírni sem lehet.”¹³ Bánffy már ekkor azzal vádolta meg Béldit, hogy lázadást akart szítani, és attól félt, hogy Apafi hagyta magát Béldi által befolyásolni. Jó érzéssel vette észre, hogy Teleki erős hatással bírt a fejedelemszponyra, noha ekkor ez a hatás még nem is volt olyan jelentős, mint amilyené a későbbiek folyamán vált. Azt is érzékelte, ami szintén csak később bontakozott ki, hogy Bornemissza Anna és Teleki könnyen döntéseket hozhattak Apafi helyett vagy az ő nevében. Ezért fogalmazhatta mindezt: „Béldi uram nemcsak itt piszkálja az ő nagysága dispositioját és csinálja az ellen való dolgokat. Ózdi uram jüvén ide, azt beszélte, az vén Sárosit Háromszékre küldte az emberek elméjek vesztegetésekre, fel ne üljenek; sőt nekik is azt izente, ha velek egyet nem értenek, soha semmi dolgokban, nyavalyájokban nem segítik natioúl stb. Rettenetes dolog ez, ha urunk így szenved el. Nem hiszem, Csíkot annálinkább meg nem vesztegették, kinek próbaköve leszen az, ha kijűnek-e most az ő nagysága parancsolatjára, nem-e? Talám, Uram, mivel ezek nagy dolgok, vagy Naláczi uram, vagy asszonyunk által ezeket tempestive nem ártana értésére adni urunknak, had értse ő nagysága és alkalmaztathassa magát Béldi uramhoz inkább. Asszonyunk ha vigyáz, disponálhatja az urunk ő nagysága elméjét. Él az Isten, pártütésre viszik azt az bolond populét, ha nem praeveniálják.”¹⁴ A két férfi közti konfliktus mókás közjátéka volt a fiatal és a helyi viszonyokban nem jártos Wesselényi Pál kérése, aki Bánffy Dénest kérte fel arra, hogy megkérje a számára Béldi Páltól a lánya kezét. Erre vonatkozóan Wesselényi Telekitől is tanácsot kért,¹⁵ míg végül Bánffy olyan választ adott június 26-án, hogy „im tegnap Vesselényi Pál uram nekem mit írt, Kegyelmednek elküldtem. Én megírtam, bizony nem mehetek most Radnótra; egyébiránt sem barátom nekem Béldi, nem segíthetem dolgát előtte.”¹⁶ Június végére nemcsak egyértelművé vált Béldi és Bánffy szembenállása, de Bánffy a leveleivel megpróbálta

13 TML. V. 542. Még ugyanebben a hónapban ugyanerről a Béldi által írt szövegről azt írta Telekinek, hogy „Az Béldi uram írásának file farka kinn v a n ; Kegyelmeddel való szemben léteimig patiens leszek mindazáltal. Ő kegyelme levele (minthogy böcsületet nem érdemlett) bizony más helyre v i t e t h e t e t t ; egyébiránt nem volt conservatióra méltó.” 543. p .

14 TML. V. 554.

15 TML. V. 549–550.

16 TML. V. 554. Júliusban ugyanezt írta: „Vesselényi uram levelére és dolgára én választ nem tehetek, mert én az Béldi uram válaszát nem látom, ide nem küldte, én pedig bizony, Uram, ilyen deciaratus nem barátom házához nehezen megyek el”. 567.

Telekit úgy feltüntetni, mint aki hozzá hasonló mértékben állt szemben Béldivel, holott ez akkor még nem volt igaz: „Béldi uram minket (noha bizony ok nélkül kezdte ő kegyelme) csak úgy szeret, mint az kecske az kést; nem is lehet senki ő kegyelmének barátja, hanem ha fejős tehene leszen, noha ő kegyelme is ebnél jobb ember.”¹⁷ 1671 januárjára már Kapi Györggyel is szembekerült Bánffy.¹⁸ Bethlen Jánossal kezdettől nem képviseltek egy politikai nézőpontot. Bethlen János talán szándékosan is próbálta Bánffy Dénest, politikai ellenfelét Apafival szembefordítani, legalábbis ez derül ki Bánffynak egy másik leveléből: „Bethlen Miklós uram, én nem tudom soha, micsoda oktúl viseltetvén, mert semmi ratioját nem láthattam, az mi gyűlésünkre el jött vala, szollott sokat velem, nevezetesen sok szovai után ezeket beszéllé: Maga apja udvarnál volt olykor, mikor én is az németek felől való hírekről írtam volt ő nagyságának, és hogy az várakat muniálná ő nagysága etc. Urunk levelemet sem olvasta el, más olvasván csak meg, ha az atyja nem lőtt volna, igen alkalmatlan választ vöttem volna ő nagyságától, holott az ideki való közönséges dolgokhoz is ő nagysága az én személyemre való nehézségből fog ily idegen lenni. Sok egyéb circumstantiák-ból is akarta, láttam, ő kegyelme insinuíni azt, ő nagyságának mely rettenetes nehézsége ellenem; sőt ugyan in confidentia intimálta, hogy magamra vigyázzak etc.”¹⁹ Látható tehát, hogy a szálakat nem Béldi szötte, sokkal inkább Bethlen János, aki igyekezett Apafit befolyásolni, míg fia, Miklós ügyesen hintette el Bánffy előtt a fejedelem ellene fordulásának híreit. Béldinek már csak azért sem lehetett döntő szerepe a Bánffy Dénes elfogatásában, noha a haszonélvezője, ezért támogatója lett az akciónak, mert jelentős vagyona és katonai hatalma mellett sem sikerült kivívnia Apafi bizalmát, és ezt maga is így látta 1671 májusában Telekinek írt levelében: „Úgy látom, nemcsak derék dologban, de kisebbben is az én censurám nem fontos. Számos esztendőket töltvén méltóságos fejedelmek udvarában el az végre sok szenvedésemmel, hogy vénségemre ne nőnék le, mint az ökör farka, de másképpen tapasztaltatja velem ez mostani alkalmatosság.”²⁰ A két Bethlen, a kancellár János és fia ellenben ügyesen politizáltak, legalábbis ezekben az években úgy látszott, hogy eredményesen tevékenykedtek. Bánffy egyre erősebben érezte a két Bethlen tevékenységének a hatásait: „Bethlen Miklós dolga elég nagy latorság. Bár ne tanulna

17 TML. V. 555.

18 TML. V. 434. „Kapinak van nagy tökéletlensége újonnan is.”

19 TML. V. 444–445. Ugyanabban a levélben később még azt írta Bánffy Telekinek, hogy „egy szóval, Uram, minden szovai (melyek sokak voltak) arra céloztak, hogy urunk én reám halálosan haragszik. Bizony sokat gondolkoztam, mert lehetetlenséget az dologban nem tarthatok, noha ratióját nem tudván (azonban sem Kegyelmedtől sem Naláczri uramtól ezekről, hogy ilyen nagy mértékben lehessen ez az dolog, semmit nem értvén), örömet sem hinném. Kegyelmedet, Uram, azért Istenért kérem s igaz keresztyénységére s hozzám való atyafiságos kötelességére kénszerítem, addig is, míg Isten Kegyelmedet kihozza, tudósítson realiter, úgy kell-e az dolgot hinni egészen? félig kell-e, avagy hogy miben van az dolog?”

20 TML. V. 454.

mindenben az apjától. Én az jóakaró uramnak sem magának sem apjának soha annyit nem vétettem volt. Megfizet Isten ő kegyelmének is.”²¹

Az 1671-es levelezés azt mutatja, hogy kialakult egy Naláczy-Teleki-Bánffy csoport, akik minden levelet átküldtek egymásnak, azokat is, amiket Bethlen János írt az udvarban másoknak, viszont Naláczy remek „kém” volt az udvarnál,²² és ügyesen megszerezte a Bethlenek leveleit. Velük szemben szerveződött Bethlen János, Miklós²³ és Béldi Pál köre, körülöttük Kapy György²⁴ és Bánffy Zsigmond, valamint a Bethlen János által tisztelt Haller János. Teleki nem első-sorban Bélditől tartott, hanem Bethlen Jánostól, ezért éppen 1671-ben jelent meg először az Apafihoz írott leveleiben a Bethlen János elleni finom áskálódás.²⁵ A személyes ellenérzéseit jól szemlélteti Teleki egy Balogh Mátéhoz írt levelének részlete: „mind olyan az Bethlen János uram dolga, semmi sem lehet sem jó, sem igaz, ha ő kegyelme nem mondja. Az micsoda tanácsot ő kegyelme azon levélben Kegyelmed által ő nagyságának tanácsul ad, én is, mások nálamnál nagyobb hivei is adták ő nagyságának tanácsul, de ő kegyelme még nevette, kirúl vannak nálam ő kegyelme concipiálta szép stylusú írások.”²⁶ Jól látható ebből egyrészt Bethlen János autoriter személyisége és az az igénye, hogy Apafi legfőbb és egyetlen tanácsadója legyen, de Teleki féltékenysége is, illetve egyre növekvő ellenszenve a kancellárral szemben. Bethlen János minden bizonnyal képes volt némi iróniával kezelni mindazokat, akiknek a véleményét nem tartotta elég értelmesnek vagy elég jónak, legalábbis erre enged következtetni Teleki levelének további részlete: „Hidgye el Kegyelmed, nem sajnálom semmiben is (noha én ugyan az ő kegyelme írásán kívül is megtanultam, mint kelljen szolgál-

21 TML. V. 462.

22 1671. június 28-án Naláczy egyértelműen azt írta erről Telekinek, hogy „én, édes Komám Uram, postamester urammal együtt az Bánfi uram s Kegyelmed dolgaira vigyázunk”. TML. V. 560.

23 TML. V. 475. „Betlen Miklós levelének hogy fogamatja nem volt, ígértem; adná Isten, de tudja Kegyelmed, az ő apja az Argillus palástját viseli; mindazáltal Isten az igazakat segíti.”

24 TML. V. 470–471.

25 TML. V. 489–490.: „kegyelmes Uram Nagyságodat alázatosan követem, hogy így kell írnom, tudom én Bethlen János uram tanítása kívül is, Nagyságodat s hazámat miképpen kell szolgálnom, a mint hogy a mire Isten reá segít, tehetségem szerint azon leszek, mentől jobban vigyáztassak, úgy elhiszem, utánam levő tiszték is, a mint legjobb, alkalmaztatják magokat, kiváltképpen az vigvázásban. De bizony jobb lött volna, hogy Bethlen János uram azokat az vármegye zsoldossit, kik Husztnál szoktanak volt vigyázni, ne voxolja vala el onnét az ország gyűlésekor, mert úgy lehetett volna jobban az vigyázás. Egyébaránt is kegyelmes Uram az vigyázásban nincsen vétek, de bizony kiváltképpen Kővárban sok az fogyatkozás, kivált élés benne semmi sincsen. Én ugyan Istennek hála, Istenemben bízván, mostanában nem félhetek ugyan, de az Bethlen János uram írása szerént ha valami non putarem talál lenni, az élés nem létele miatt félhetni alkalmatlanságoktól, melyet én meg nem orvosolhatok, ha Nagyságtok meg nem orvosol. Nagy vigasztalásomra van, kegyelmes Uram, hogy Bethlen János uram is tud félni, mert nem régen is holmi én írtam híreimre nézve azt mondja vala ő kegyelme, igen megijedtem.”

26 TML. V. 491.

nom uramat s hazámat) az Bethlen János uram írását és nem nehezteltem azt, hogy mikor én efféléket írtam, mondottam, ő kegyelme csúfolással beszéllett felőlem, most emezamaz híreket kapván, akkor succurrál ily rendesen; mert ha eddig ő kegyelme így beszéllett volna, jobban lőtt volna az dolog.”²⁷ 1671 nyarán Bánffy Dénes minden ellenérzése dacára Teleki még bizonytalan volt a Béldihez fűződő viszonyát illetően, ráadásul Naláczy is inkább békíteni próbálta a két embert: „Továbbra az mi Kegyelmed Béldi urammal való dolgát illeti, én bizony még Béldi urammal arrúl nem discouráltam, de úgy hiszem, csak Kegyelmed is afféle temondád szónak békét hagyjon, öszvegyalulódik Kegyelmetek még, az minthogy postamester uramnak már rész szerint nem kicsiny szíve fájdalomával tett panaszt.”²⁸ Naláczy azt a hírt sem tartotta valószínűnek, amelyben Bánffy Béldit hűtlenséggel és lázadás szításával vádolta: „Ha az úgy lenne, hogy Béldi uram az csikiak elméjét megvesztegette, megválík az felüléskor, arra kell vigyáznunk... Béldi uram pedig itt még eddig semmit sem indított, nem is a végre jött.”²⁹ Bánffy vádjai Béldi fülébe is eljutottak, aki láthatóan nagyon fontosnak tartotta, hogy Telekivel megbékéljen, és elhárítsa magáról a vádakát. Az erről folytatott beszélgetést Telekinek a fejedelmi udvarban lévő másik embertől, Székely László postamestertől³⁰ tudjuk, aki ekkorra, Naláczy Istvánhoz hasonlóan, Teleki Mihály embereként volt számontartva. Nem véletlen, hogy Béldi éppen neki mondta el mindazt, amit Telekinek címzett valójában: „Béldi uram ú kegyelme ma reggel jüvén fel, mindjárt szóban erede velem, kérdezvén az maga állapotjárúl, hogy talán urunknak nagy nehézsége van ú kegyelmére, hogy az mustrára el nem ment? de arra mondám, hogy azért ú nagysága nem neheztel, mivel esett innét az fogyatkozásaz levél el nem vitelben; ... Annak utánna fordítá szavait Kegyelmedre, mondván azt, hogy soha sem hitte volna

ezt Kegyelmedhez, mivel ú kegyelme igaz sincerus barátjának tartotta Kegyelmedet, senkit sem Erdélyben inkább, mint sem Kegyelmedet. Én arra mondám, hogy bizony nincs Kegyelmednek vétke, mivel az tanácsurak akaratja ellen vetették Kegyelmedre az oda való inspectiot az hadakra, mivel hogy Kegyelmednek júnek legbüvebben Kúvár felől hírei, inkább is tudja disponálni őket. Arra mondá Béldi uram, hogy nem nehezteli az dispositiot, mivel más fejedelmek ideiben is meg volt az, hogy másra elbirták az hadakat, de ugyan az generalis böcsületi helyben volt. Én mondám, hogy Kegyelmedre is csak olyan formán birták, mint Kornis uramra tavaly; de arra azt mondá, hogy semmit egyebet nem neheztel, mint az mocskos szókat, mivel úgy hallotta, hogy Kegyelmetek ott azt mondta volna, ú kegyelme scissiot akarna csinálni s az székelységet is el akarná szakasztani, melyrúl nagy esküvéssel menté magát. De

27 TML. V. 491.

28 TML. V. 560.

29 TML. V. 560.

30 Székely Lászlónak juttatott adományokról lásd Nagy Dóra: Bornemissza Anna fogarasi záloglevelei. In: TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK: A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETÉNEK KIADVÁNYA 23 pp. 140–155., 16 p. (2015) 148.

úgy látom, hogy öszvecsináljuk még egyszer Kegyelmeteket.”³¹ Látható, hogy Béldi és Teleki között azért volt némi, ekkor még nem jelentős konfliktus, mert Teleki Kővár kapitányaként olyan katonai vezetői feladatokat kapott, amiket Béldi az országos generális feladatának tekintett, de az is egyértelmű, hogy ekkor Naláczy mellett Székely is azon az állásponton volt, hogy a két embert ki lehet békíteni. Minden bizonnyal így gondolkodott erről maga Béldi is, ezért üzent Székelyen keresztül Telekinek. Ugyanebben a Székely László által írt levélben írt a postamester arról is, hogy Teleki ne legyen mindenkivel bizalmas, és ne áruljon el mindenkinek titkokat, mert „nem mindenütt akad Kegyelmednek ilyen barátjára, mint Naláczy uram s én”.³²

1671. szeptember 20-án Naláczy István azt írta Telekinek, hogy „igen meg indult volt az fejedelem Bánfi uram ellen az fejedelemasszony előtt úgy annyira, hogy asszonyunkat ki is tudta volt estve az házbúl. Sok szó volt s nem egyébert, hanem Toldalagi János uram találta mondani, hogy Gyerőfitől reversalist vett, hogy az somlyai jóságot kezében bocsátja. Erről immár sokat irhatnék, de talám ezt sem kell vala mostani alkalmatossággal írnom. Az fejedelemben egy kis bor volt. Másnap én magyaráztam az Bánfi uram igazságát ő nagysága előtt. De az lelked üdvösségére kérlek, Koma, csak árnyékát se illesd ennek Bánfi uram előtt, soha semmit nem írok Kegyelmednek, meg sem szolgálom.”³³ Naláczy soraiból kiderül, hogy Apafi Mihály nemcsak ittasan, de józanul is megharagudott Bánffy Dénesre. Mindezek ellenére Teleki Mihály még 1671 végén sem fordult Bánffy Dénes ellen, sőt vele együtt ment az udvarba is az ügyeket intézni.³⁴ 1672 januárjában még arról számolt be Bánffy, hogy Apafi kibékült vele egy látogatása alkalmával, de a sorain érezhető, hogy ennek ellenére tele volt aggodalommal: „Urunk tegnap itt nagy vigan lakék. Engem hittel öcscsének fogadott. Félttem magamat.”³⁵ Ez a rítus ugyanakkor, úgy tűnik, gyakori volt a vigalmak alkalmával Apafinál, ugyanis később Székely László tudósította arról Telekit Fogarásból, hogy „Béldi uramot urunk ú nagysága tegnapelőtt hütös bátyjának fogadá; most is itt van ú kegyelme”.³⁶

1672 júniusában Bethlen János és Béldi Pál már többször mozgott együtt, főképpen az udvarban, illetve a fejedelem közelében.³⁷ Ezzel szemben Teleki még 1672 júniusában is azt az utasítást adta az emberének, hogy „mindenek felett Kegyelmeteknek azon kell lenni, az urat Bánfi Dienes uramot reconciliálják jobban-jobban (noha én bizonynyal írom, az mint megmondottam is sokszor Kegyelmeteknek, úgy vöttem eszemben, az magyar nemzet igaz, Istene dicső-

31 TML. V. 561–562.

32 TML. V. 563.

33 TML. V. 614.

34 TML. V. 628–629.

35 TML. VI. 10–11.

36 TML. VI. 77.

37 TML. VI. 216.

ségének szíves jót kívánója, ebben senkinek kétsége sem lehet)".³⁸ Ugyanekkor Bánffy arra kérte, hogy hadd lehessen a gyermeke keresztszüleinek egyike.³⁹ A szívélyes levélváltás hangulatát árnyalta Bánffy egyre borúsabb hangulata és egyre több aggodalma, aminek következtében utalt rá, hogy fél attól, hogy megmaradnak a levelei: „ez rossz világban nem is bátorkodom írásban azokat tenni, mivel azok özveszőtt-font rossz dolgok, látom. Az ember meghal s az rossz írások megmaradnak. Én még Kegyelmednek sem jóvalom, hogy annyi sok rossz leveleket tart meg, de ez másszorra való. Egyébiránt higgye, én Kegyelmednek igaz atyjafia vagyok s nem idegenségből van, hogy mindeket most meg nem írhatok. Nekem csak az tetszik, ha Kegyelmed udvarhoz megyen is, legyen csendes és patiens, mert higgye, van titkos apprehensioja némelyeknek Kegyelmed ellen.”⁴⁰ Gyerőffy Györgyről azt írta, hogy „hazudott ebül, mint az kutya... Isten verte volna meg az rossz embert; igazán én rajtam tölt az be: vess enni az ebnek s megmar felül reá. Soha nem birta volna ő azt az jószágot, ha én nem segítetttem volna; hiszem azért az Istent, bizony megveri Gyerőfit nemsokára onnan is s úgyis, az honnan nem gondolná stb.”⁴¹ Júliusban a magyarországiakkal szemben akadtak panaszai: „Barkóczi is küldött levelet nekem, látom, ő is eléggé hazud.”⁴² Bánffy tehát 1672 közepétől egyre jobban gyanakodott a körülötte lévőkre és az udvarban tartózkodókra is. Egy júliusi levelében erős kiábrándultság érezhető: „már nem messze levén az ország gyűlése, ők lássák, kövessék azt el, az mi nekik tetszik.”⁴³ Azt sugallják e sorok, mintha Bánffy csalódott volna az őt körülvevő ország főuraiban, de egyszersmind a magyarországiakban is, akikkel pedig éppen ő szorgalmazta a leginkább a közeledést. Ugyanekkor ezt írta még, ami szintén sokat sejtet, a jövője ismeretében szinte profetikusnak hangzó szavak ezek: „Én félek, az ország most vagy semmire, vagy kevésre megyen és rút dolog ne következék... Addig élek csak, míg Isten rendelte. Engem az pogány hazámhoz s ő nagyságához való hűségemért gyűlöl s az az nehéz, egyikhez sem bízhatom. Isten az én bizodalمام!”⁴⁴ Ekkorra már annyira bizalmatlan volt, hogy nyomatékosan kérte Telekit, hogy a levelét küldje vissza. A diplomácia első vonalából is visszaszorult ekkorra, Telekitől érdeklődött az érkezett hírek felől.⁴⁵ A leveleket ekkor Bethlen János kapta meg, míg a másolatait Teleki, azzal, hogy továbbítsa Bánffynak. Látható, hogy ekkor Bethlen köre állt „győzelemre” a hatalomra való befolyás tekintetében, és mivel ekkorra ő már bevonta ebbe a körbe Béli Pált, ezért ő is azok közé számíthatta magát, akik a fejedelem legbenső tanács-

38 TML. VI. 221.

39 TML. VI. 223.

40 TML. VI. 224.

41 TML. VI. 228.

42 TML. VI. 231.

43 TML. VI. 238.

44 Uo.

45 TML. VI. 239.

adói voltak. Egyértelmű és kizárólagos Bánffy-Béldi ellentétről azonban nem beszélhetünk, hiszen, mint látható, Bánffy sokakkal került szembe. Naláczy Istvánnak egy Telekihez írt leveléből az derül ki, hogy Naláczy is bizalmatlanná vált Bánffyval szemben: „az magyarországi atyafiak előtt elhiszem ő kegyelme másképen beszél, ide másképen ír. Ő nagyságának is írt ezen dolog felől egy nehányszor, még pedig a mint kilátszik a fejedelemnek írt leveléből, kételkedik hozzám, hogy ő nagyságának az dolgokat valóságosan meg nem mondom, a mit ír ő kegyelme azokról a dolgokról.”⁴⁶

Bánffy mindazonáltal igyekezett magát és Telekit egy táborban tudni, és az ellentáborok között megjelölte a „székely urak”⁴⁷-at.⁴⁸ Nem részletezte, hogy kikre gondolt, holott Béldi Pál, Nemes János, Daczó János vagy Mikes Kelemen nem voltak ekkor egy platformon. 1672 októbere folyamán kiderült, hogy a legfőbb ellenfelüknek Béldit tekintette, de Daczó Jánost is ehhez a táborhoz sorolta, jöllehet mind Daczó, mind Nemes János inkább középre pozícionálta magát.⁴⁹ Bánffy a székelyföldi elit tagjai közül Mikes Kelemennel rokonszenvezett, akiről azt írta, hogy „ma Mikes Kelemennel sokat beszéltem s tüle is tanul-tam ki fundamentumosban az Pál uram oda be való istentelen conventiculumát és forralásit”.⁵⁰ Az 1672 végére egyértelművé vált, hogy Bethlen Jánosnak az volt a célja, hogy mintegy öt évvel a nagyhatalmú Petki István halálát követően, végre leszámoljon a székelyföldi katolikus főurak uralmával a Székelyföldön, és Béldi vegye át a székelység feletti irányítást.⁵¹ Az országgyűlési iratok szerint, noha Béldi nem volt a hangoskodó székelyek között, Bánffy mégis őt vádolta meg lázítással, és ez nyílt színi kiabáláshoz vezetett a két tanácsúr között, amit a többiek igyekeztek csitítani.⁵²

1673-ra Bánffy annyira elszigetelődött, hogy a saját kapitányi pozícióját igyekezett bázisul használni a további terveihez, közben pedig folyamatosan próbálta kiterjeszteni a saját sérelmeit Telekire, Apafira és végső soron az egész fejedelemségre: „Elég az, Uram, ha az Isten meg nem gátolja vala az gonosz embereket, elvesztik vala Kegyelmedet egy kalán vízben.

Bizony én úgy látom, ezek, ha az portán valami nehézség indulna (kit Isten távoztasson), nemcsak Kegyelmedet, hanem mind az fejedelmet s mindnyájun-

46 TML. VI. 249.

47 A konfliktus a bujdosók megsegítésével kapcsolatosan robbant ki, az 1672. október 12-én kezdődött országgyűlésen, ahol Bánffy hangos vitába keveredett. EOE. 15.42.

48 TML. VI. 358.

49 TML. VI. 366. „Az egész székelységet Béldi Kegyelmed ellen megcsinálván..., Daczó magának kívánja az hóhérságát Kegyelmed felmarczongásának... Itt, Uram, négy barátjánál, vagy ötnél többet Kegyelmednek nem láttam; kik halálra üldözik, az kik nem szólnak is”.

50 TML. VI. 369.

51 TML. VI. 373–374.: „Bet(hlen) Já(nos) uramék vocsolák, hogy gyűljenek az székelység Béldi uramhoz.”

52 EOE. 15. 43.

kat elvesztenének, ha lehetne”.⁵³ Kicsit később: „Ki ördög az vétkes, hogy annyi hazug hírt formálnak?”⁵⁴ 1673 márciusában Bánffy soraiból úgy tűnik, hogy az udvarhelyszéki főkapitányság kérdése is konfliktust okozott közte és Bethlen János között. Bethlen, aki a széki főkapitányságot már 1667-ben átadta a fiának, attól tartott, hogy Bánffy a saját fiának igyekezett megszerezni azt: „Ma Bethlen János urammal Bánfi Sigmond és Rédei uramék tetszésekből eleget beszéltem az maga és magunk közt való dolgokról elsőbe is igen cathgorice, megmuto-gatván azt ő kegyelmének, hogy mind urunk és mindnyájunk ellen sokat vétett ő kegyelme az fejevári magaviseletivel. Egyébiránt ő kegyelme is, mint Béldi uram, tele volt felőlünk való hamis informatiokkal s kivált az udvarhelyszéki kapitán-ságot Gyurkónak kértem meg, éppen elhitték volt, de talám már vissza hiszi. Én igazat mondtam és világost is ő kegyelmének. Az magyarországi dolgot is aperi-áltam, kiben akadályokat is observált (méltán is), de úgy tetszik, jól esett és kész, ha adhibeálják, ebben cooperálni, az mint hogy nem kell kihagyni. Egyébiránt megeskettettem erősen.”⁵⁵ A két főember konfliktusa olyan jelentőssé nőtt, hogy a tanácsurak semlegesebb csoportja igyekezett kibékíteni őket. Bánffy 1673 folyamán egyre önjáróbb lett a váradi törökökkel kapcsolatos akcióit tekintve, és a bujdosókkal is szembekerült.⁵⁶ 1674 augusztusában egyértelmű véleménye volt, hogy Béldi volt őellene, a rivalizálás azonban jól látható a szavaiból: „Béldi uram panaszára nem felelhetek, nem értvén, miben álljon ő kegyelme panasza. Bizony, Uram, az egyesség jó és szükséges volna, de az ördög országa erős, nehe-zen, sőt el sem bomlik; így az egyenletlenség sem fogy el soha. Másképpen is csak az lehet ő kegyelmével egyes, az ki ő kegyelmének subditusa; én pedig ha lehet bizony ő kegyelme számara nem leszek. Tudja azt Isten, én ő kegyelmének igaz atyjafia voltam, míg vötte.”⁵⁷ 1674. augusztus 24-én Bánffy olyan nagynak érezte a Váradról várható török veszedelmet, hogy meglehetősen túlterjeszke-dett a saját jogkörein és teljes katonai tervet dolgozott ki.⁵⁸ Valójában Bánffy összes levele bátrabb, mint a kortársaié, és kevesebb kötelező udvarias fordu-latot tartalmaz. Nagyon szilárd akarattal bírt, amit a levelei is rendre megjele-nítettek. Októberben, amikor már az udvarban is egyértelmű volt, hogy túlzott önállóságával szembefordultak, ő még mindig Wesselényi Pál ellen igyekezett hergelni Telekit: „az átkozott vérre kapott rossz tacsó Veselényi”-ként emle-gette.⁵⁹ Végül úgy tűnik, hogy Bethlen Jánosnak és Béldi Pálnak együtt sikerült

53 TML: VI. 378.

54 TML: VI. 432.

55 TML: VI. 436.

56 EOE. 15. 62. Wesselényi Pál a levelében panaszkodott Bánffyra: „Hallom, Hadadban Bánfi uram praesidiumot viszen s jószágomat is elfoglalják. Én ugyan bizony sem Urunknak, sem az nemes országnak, maga is tudja Kegyelmed, nem vétettem . . s okot reá nem adtam, hogy jószágomat elvegyék s még csak hogy praesidiummal is terheltessem.” TML: VI. 558.

57 TML: VI. 619–620.

58 TML: VI. 628.

59 TML: VI. 638.

kihasználni Bánffy elszigetelődését, mert november 16-án Apafi sürgősséggel magához rendelte Telekit, Kapi Györgyöt, Naláczit és Rhédey Ferencet amiatt, hogy „érkezék postán Toroczka István ő kegyelme Bánfi Dienes uramtól ű kegyelmétől, jelentvén, hogy tegnap estve megszállván ű kegyelme Bánffi uram Kopánjban, őt avagy hatszáz székely reá ütvén szállására ő kegyelmének, oly alkalmatlanságot tettek, hogy ha maga ű kegyelme Kolosvár felé nem szaladott volna, nem tudom magát is mi találhatta volna. Melynek mi eleit akarván vennünk és megorvoslanunk, Kegyelmeteknek igen serio parancsoljuk, hozzánk való igaz kötelessége szerint, semmit nem okozván, mindjárt jötttest-jöjjön udvarunkban, hogy Kegyelmetekkel tanácskozáván, azt cselekedhessük, az mi ezen alkalmatlan dolognak legjobb orvossága leszen.”⁶⁰ A helyzet polgárháborúval is fenyegethetett, és Bethlen János Béldivel az oldalán a székely haderőre támaszkodva igyekezett eldönteni a kérdést. Az adott pillanatban mögöttük álltak többen az erdélyi elitből, míg Bánffy túl sokakat sértett meg, ráadásul még sem Teleki, sem a hozzá legszorosabban kötődő Naláczy és Székely nem voltak abban a pozícióban, hogy a többség ellenében döntésre vihették volna a dolgot. 1674 őszén-télén határozottan úgy tűnt, hogy Bethlen János és köre megnyerte a csatát, és Bánffy személyében egy olyan embert iktattak ki, aki a belső béke állandó ellensége volt. Az eddigiekből látható, hogy Bánffy kiiktatása Telekinek nem állt érdekében, Béldi pedig nem lett volna képes egyedül megvalósítani.⁶¹ Az értelmi szerzők között első helyen a nagyon határozott bel- és külpolitikai koncepcióval rendelkező Bethlen János állhatott, aki ekkorra maga mellett tudhatta a generális Béldit és az udvarhelyszéki főkapitány fiát is. Apafi Mihály követő magatartását jól jelzi a levele utóirata: „Kegyelmeteknek kegyelmesen parancsoljuk, mihelt ez levelünköt veszi, mindjárt jöjjön udvarunkban Kegyelmetek, mivel nem tudjuk mire vélni ez tumultust.”⁶² A főurak maguk is bizonytalanok lehettek, mert

60 TML. VI. 647.

61 Ehhez képest Cserei Mihálynak meggyőződése volt, hogy már ekkor Teleki ármánya állt a történetek mögött: „Teleki azért külsőképen azt tétetvén, hogy mindeniknek igaz barátja, serénységéhez képest hol egyiket hol a másikat, mind az udvarnál mind házoknál gyakorta meglátogatja, oly okosan mindazonáltal, hogy egyik is eszében nem venné a mit akarna.” Azalatt hol Bánffi Dénes előtt vádolja Béldit: „Ihol – úgy mond ~ uram, kegyelmed volna a fejedelem után elsőbb ember Erdélyben, ország generálisa, a fejedelem sógora, nagy familiából álló úri személy, mégis ez a Béldi Pál nem akar kegyelmednek cedálni; az egész székely natio egészen tőle hallgat, őt udvarolják, venerálják ; vigyázzon kegyelmed magára, mert a mint én hallogatom, egyáltalában azon igyekezik, hogy kegyelmedet elveszesse... Már a Teleki Mihály practicája mind a Bánffi Dénes szívében Béldi Pál ellen, mind ennek a másik ellen alkalmas gyűlölséget szerzett vala”. In: Miklósvárszéki Cserei Mihály históriája. Szemelvények. Kiadta Angyal Dávid. Bp. é. n. 6–8.

62 TML. VI. 647. november 14-én Apafi Mihály levele Kapi Györgyhöz, Teleki Mihályhoz, Rhédey Ferenchez és Naláczy Istvánhoz. Egy 17-i levélből: „Ez aránt akar-nánk Kegyelmetek egyező tetszéséből cselekedni.” Naláczy levelében ugyanerről: „Én az éjjel egy óra tájban ide érkezvén, ő nagysága mindjárt behivata. Elég búsult állapattal levén, az B(ánfi) uram esetin nem annyira, mint nem tudván a maga résziről a dolognak kimenetelit s kiváltképpen asszonyunk búsulását sajnálja.” =TML. VI. 649. Szilágyi Sándor szerint „Bánffy nem volt népszerű ember. Erőszakos és gögös ki suprematiáját

a határozott fejedelmi utasításra csak Naláczi sietett az udvarba, Kapy György sereget gyűjtött, míg Rhédey és Teleki kivárt. Ők tehát bizonyosan nem voltak a történet főszereplői. Szilágyi Sándor úgy vélekedett, ezzel szembehelyezkedve a Bethlen Miklós által megteremtett narratívával, hogy „a fő az volt, hogy mint a végek kapitánya a tanácstól függetlenné tette magát, sokkal függetlenebbé, mint a régi váradi kapitányok voltak, egészen más politikát követett az általa kormányzott területen, mint a fejedelem Erdély többi részein, a kővári és mármarosai végeken; hogy modora és taktikája a bujdosókkal szemben követett eljárásában eltért attól, amint a fejedelem bánt azokkal; azt pedig, hogy őt más útra lehessen terelni, senki sem hitte, mert erőszakosságáért félték tőle, s kiszámíthatlan embernek tartották.”⁶³ Szilágyi szerint az akció november közepére már előkészített volt: „Minden elő volt készítve, hogy ezen útjában megfognák, s ennek végrehajtására a székelyeket szemelték ki: Bethlen Miklós az udvarhelyi, Kornis Gáspár a marosszéki. Béli a háromszéki s Haller János a csiki székelyekkel jöjjenek ki, kik napokkal előbb, hogysem az országgyűlési bizottság szétküldte volna a fölkelési rendeletet, már elindították a hadakat. Bánffy nov. 15-én csakugyan megindult Kolosvárról”.⁶⁴ A történet ismert, az is, hogy a főurak közül többen támogatták Bánffy elmozdítását. Ugyanakkor a levelezés azt mutatja, hogy Apafit meglehetősen váratlanul érték a történetek,⁶⁵ és az is egyértelműnek látszik, hogy Teleki ekkor még csak sodródott az eseményekkel, és nem értett egyet Bánffy elítélésével. Elsősorban az eseményeket követő magatartására jó példa a Bélinek írott levele november 20-án: „Mint uramnak szolgálók Kegyelmednek. Már itt jól van az dolog, megérti Kegyelmed Budai Péter uramtól. Lelkem Uram sietek. Im urunk is íratott Kegyelmednek. Az házaimra, jószágimra viselj gondot, gyönyögm, mert ha kárt vallok, megverem az hasadat. Nagy Tamás apám is kéreti Kegyelmedet, kárt ne valljon. Kapi csak iszik. Jól, serényen cselekedjete, most az ideje. Isten Kegyelmeddel.” Kapi György szavai ugyanekkor: „Teleki már e reggel csak úgy morgott Kigyelmedre”.⁶⁶ Azt pedig, hogy a főurak itt az erősebbnek vélt Bethlen és Béli mellé álltak, jól érzékeltetik Kapi György szintén Bélinek írt sorai: „Én is, Uram, szolgálók Kigyelmednek, de nem úgy, mint Bánfi uramnak. Mi valóban csak vitézűl és emberűl viselénk igen magunkat, ex effectis megtapasztalja Kigyelmed és megláthatja.”⁶⁷

mindenkivel szeretne éreztetni. Alig volt a főurak közt. kit meg ne sértett volna s a legáltalmasabb ezek közt: Béli, halálos ellensége...Kíméletlen, erőszakos volt a nemesség iránt is; csak most történt, hogy két napon át éhen-szomjan terrorisálta a törvényszéket, míg keresztül erőszakolta, hogy Fileki Mihályt halálra ítéltek.” = EOE. 15. 66.

63 EOE. 15. 67.

64 EOE. 15. 69.

65 Bizonyosan nem véletlen, hogy a Bánffy ellen szervezkedők valójában csak mintegy 10 nap múlva, november 26-án tudtak aláírni egy olyan kötelezvényt Apafival, amelyben megígéri, hogy nem áll Bánffy mellé. EOE. 15. 71, 444.

66 TML. VI. 655.

67 Uo.

A Bánffy elítéléséből természetesen mindannyian hasznot húztak, ám megállapítható, hogy Teleki nem volt az események fő aktora, de Béldi sem volt képes egyedül megszervezni a történeteket. Az elfogatásban Béldi már rendkívüli szorgalommal járt el Bethlen Miklóssal együtt, Teleki pedig fékezni próbálta az indulatokat és menteni Bánffyt.⁶⁸

Béldi Pál Bethlen János pártján: látszólagos győzelem

1674 decemberében úgy tűnhetett, hogy Bethlen János Bánffy Dénes kivégzésével megerősítette a saját és pártja pozícióit. Béldi rendkívül aktívan vett részt Bánffy elkobzott javainak az összeíratásában. Emiatt Szilágyi Béldit tekintette az egész Bánffy ügy főszervezőjének, amit azonban nem támasztanak alá a korábbi levelei.⁶⁹ Béldinek viszont éppen november 15-én kelt egy Bethlen Jánoshoz írt levele, amiben beszámolt Bethlennek a Bánffy-ellenes liga alakulásáról.⁷⁰ A levél azt mutatja, hogy Bethlen tisztában volt minden eltervezett lépéssel, még akkor is, ha idősebb és beteges voltára tekintettel nem vett részt személyesen a végrehajtásban.⁷¹ Bethlen János háttérben maradását mutatja, hogy a főurak a cselekvések összehangolása érdekében Béldivel álltak kapcsolatban, vele leveleztek.⁷² Az ekkor írt levelek egyértelműen azt mutatják, hogy a főurak elfogadták Bethlen és Béldi Pál vezető szerepét. A november 26-án Kapy György, Rhédey Ferenc, Teleki Mihály, Haller Pál és Mikola Zsigmond által írt levél ezt a hierarchiát érzékeltette. December 23-án ráadásul Béldit főkormánybiztossá nevezték ki, és generálisként a végbeli kérdések fölött éppen úgy befolyást szerzett, mint Bánffy Dénes ingóságainak összeírásával kapcsolatban.⁷³ A hivatali helye Kolozsvár lett, a helyettese pedig az a Kún István, aki Bethlen Miklós apósa volt.⁷⁴ A Bánffy által

68 Bánffy elfogatása után Teleki megpróbálta elérni, hogy Bánffyt engedjék a feleségével együtt lenni Kolozsváron, amit Béldi nem engedett meg. EOE. 15. 75.

69 EOE. 15. 81.

70 EOE. 15. 438.

71 „Szolgállok uram Kgldek mint uramnak bátyámnak. Én uram isten áldásából tegnap Kapusról indultam, Kornis uram volt azon éjjel nálam, az atyafiakhoz vékony volt az reménség elsőbben ő klmektől, de ez volt csak opinio, isten jobban adta azonban, nem hogy nem engedelmeskedtenek volna, de szomjúhozva várták ; az elmúlt éjjel Tóháton voltak (de ez nem én dispositiómból, mert én másképen eönccludáltam volt) Kornis urammal Kapuson, hanem félvén, hogy kiviszik kint az özvegyült hadaknak, ez mellett bizonyoson hozta vala Csáki urain, hogy 14: indul ki Kolozsvárról. s hálni Ajtonban jüve, ad 15-um Kopáiban keresztelőre; czéloztanak arra. hogy vagy Ajtonban vagy Kopánban, de megpróbálják. Ez mellett uram Kgldek szóval izentem Ugrai uramtól, kérem ne tartóztassa, hanem adasson egy embert melléje kalauznak, én ha lehet az hévízi réhnél viradok meg, adja az isten. írásom Kgldek találhassa jó egészségben. Kglmed nekem parancsoljon.”

72 EOE. 15. 446.

73 EOE. 16. 4, TT. 1887. 733.

74 EOE. 16.

gyűlölt és Telekinek írt leveleiben többször emlegetett „székely párt” győzelme teljesnek látszott, ezt azonban láthatóan nem tudták kihasználni, talán Bethlen János elhatalmasodó betegsége miatt, aki addig koncepciót igyekezett megfogalmazni a saját politikai „factió”-ja számára. Politikai bölcsességéről és egyre súlyosbodó betegségéről Haller János adott hírt 1675. május 9-én Teleki Mihálynak: „Fogarásból eljűvén, jöttem Keresdre szegény nyavalyás Betlen János uram látogatására. Ott látom, hogy valóban fájdalmas testben lakik az lélek, ha eddig el nem búcsúzott tőle. Mindazáltal bizonyos, hogy elméjében egészen vagyon minden fogatkozás nélkül és az mint lehetett az fájdalomtól, örömet beszélt szegény velem, kinek, megvallom, féltem beszéditől, mert hazánkra s nemzetünkre valóban rosszakat jövendőt, kiváltképpen magunk fejére csakhamar, kik még Isten kegyelméből éljük ez nyomorult világot; melynek egészen minden okát csak az magunk között való egyenetlenségnek mondja és hogy semmi tanácsunk nem lehet nekünk, melyen mindnyájan megegyezzünk, akármely jót találna is fel nagyobb rész közülünk; de vagyon oly köztünk, az kinek csak az a mestersége, hogy elbonthasson minden jó végezést. Oly nagy búsulását láttam ilyen s több ehez hasonló nyavalyánkon, hogy többet tött az sirásnál. Azon csudálkoztam, pedig, hogy olyan suttonban fekvő ember és annyi nyavalyákban zabált, mely mélyen kitanúlta s tudja az titkokat, melyeket nem hiszem senki elhinne ő felőle, hogy ő azokat tudná. Megvallom Kegyelmednek, hogy csaknem próféta gyanánt hallgattam, melyről szemben, ha elégséges üressége leszen Kegyelmednek, többet beszélek, mert elég gondolkodásra s munkára is adtak okot beszédi.”⁷⁵

A Bánffy Dénes elleni akció idején Bethlen János és Béldi Pál mellé sodródott Kapy György és Csáky László is, akik egyre jobban beépültek ebbe a főúri csoportosulásba. Ezzel szemben Teleki már az elítéltetés idején is tompítani igyekezett a Bánffy elleni indulatokat, és a leveleiből úgy tűnik, hogy pusztán azért állt Bethlen Jánosék mellé, mert attól tartott, hogy a Bánffy elleni indulat őt is elsöpörheti.⁷⁶ Teleki gyengébb pozícióját már 1675 elején megerősítette az, hogy a magyarországi bujdosók vezére lett. Mivel pedig a bujdosók kérdése központi kérdéssé vált, ezért Teleki szerepe és súlya felértékelődött mind a diplomácia, mind a hadakozás terén.

Bánffy Dénes halála és kiesése az erdélyi elitből nem hozta el a társadalmi békét, sokkal inkább az egymással szembeni folyamatos gyanakvás⁷⁷ erősö-

75 TML. VII. 35–36.

76 Teleki igyekezett gondoskodni is Bánffy Dénes családjáról, Kollátovit Györggyel folytatott levelezése jól mutatja ezt. TML. VI. 660–661.

77 TML. VII. 5: Teleki Mihály már 1675. január 21-én, tehát alig pár héttel Bánffy elítélését követően azt írta Béldinek, hogy „sok temondádot forgatnak az emberek; igyekezik az embereket össze hordani és ha volna kikkel, urunkat is felingereálni, mivel ő nagyságok ellen való dolgokkal vádolnának némelyeket. Mint beszélt Kegyelmednek Haller János uram, miképen contentálta magát Kegyelmeddel való beszéde után, azt nem tudom, de hogy igen megháborodott volt, láttam. Azt akarják az emberekkel elhítni, Kegyelmedhez közel való embernek szájából ment volna olyan szó ki, az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak, Gergelynek, Mikes Kelemennek, szebeni királybírónak meg kellene halni, úgy lehetne csendesség az országban... látom azon

dött meg.⁷⁸ Macskási Boldizsár 1676 áprilisában úgy látta, hogy „Bánfi Dienes halálával semmi nemesi szabadság, semmi publicum helyre nem állott”.⁷⁹ Bethlen Miklós ugyanezt írta Telekinek, hogy „Uram, közönségesen mondják az emberek, hogy Bánfi Dénes halálával semmi jó nem redundált az országra, sőt most az dolgok rosszabbul vannak”.⁸⁰ Teleki és Béldi levelezéséből látható, hogy az erdélyi eliten belül ekkor megindult egy tapogatózás azzal kapcsolatban, hogy vajon ki kiben bízhat. Mivel pedig természetesen egymásnak is nagy óvatossággal írtak, csak kellő óvatossággal vonható le következtetés egy-egy levél tartalmából. Talán a legőszintébben Telekinek a két székely főkapitányról, Nemes Jánosról és Daczó Jánosról alkotott véleménye tűnik: „Nemes Jánosnak is eleget praedicáltam; úgy tetszik, ő hozzá még inkább bizom. Szent Mártont is elrántá. Daczó János sokat beszél, tractál; híg az elméje, conturbatus; százház jobbágyot kíván. Én ugyan ő hozzá sem kételkedem, de sokat suttog olyakkal, az kikkel való sok beszédből rossz következhetik.”⁸¹

A kvázi polgárháborús helyzet tovább tartott, olyannyira, hogy ha Béldi Pál megjelent a Székelyföldön, sokan attól tartottak, hogy hadsereget gyűjt a riválisai megtámadására.⁸² A vádak és feltételezések abszurd voltát Nemes János Telekinek szóló levele érzékeltette. Nemes ugyanis pontos jelentést írt arról, hogy Béldi nem sereggel vagy katonasággal érkezett Háromszékre, hanem egyetlen hintóval, és nem katonákat gyűjtött, hanem a széki tisztekkel folytatott megbeszéléseket: „Micsoda ok hozta Béldi uramat be, én bizony még eddig semmit nem érthettem, noha valóban volt vigyázásom rá. Elég, hogy minden cselédit elhagyta, csak egy hintóval jött. Innen még senki hozzá nem ment az vicéknél több. Mikes uramat hivatja. Im szintén most mene el tőlem ő kegyelme. Nekem

volnának leginkább, engem, Kegyelmedet, Kapi uramat, Haller János uramat összeveszthetnének. Én nálam bizony ördög uram végben nem viszi. Haller uramat is úgy disponáltam, talán ott is héában munkálódik.”

78 Már 1675. június 10-én azt mondta Béldi Pál, hogy „úgy mint Bánffy ellen tavaly, én ellenem is olyan ligát csináltak...” = EOE. 16. 14.

79 TML. VII. 207.

80 TML. VII. 209.

81 TML. VII. 5–6.

82 1675 szeptemberében Teleki részletesen leírta a féltelmeit Béldi székelyföldi megjelenéséről Béldinek: „Hogy bésiessen oly hirtelen, meg sem gondoltam. Látom sokak sokképpen magyarázzák is; nagy is az híre, Kegyelmedet ő nagysága hadakért küldötte volna be. Szolgája is Kegyelmednek beszéllette Vásárhelyett, kiben van-e valami, Kegyelmed tudja. Szenyedéssel vagyok Belényiné asszonyom¹ miatt. Böcsülletes emberek adták értésemre, beszéllette ő kegyelme, hogy kiváltképpen való oka Kegyelmed bemenetelinek az, hogy Kegyelmed székely atyafiakat disponálja én ellenem és mivel én igen lator ember vagyok, én rajtam elébb kell adni; jobb egy ilyen embernek, mint én, elveszni. Én, Uram, ezt n e m (nem is örömet annuálok az ily vélekedésnek) hogy ebben legkissebbet is vőtt volna Kegyelmedtől Belényiné asszonyom, de ezt ő kegyelme szájából böcsülletes emberek hallották s többet is, de azok nem illetnek engemet.” TML. VII. 53. Érdekes, hogy ekkor Teleki egy „asszonyszemély” által mondottakra utalt, amit nem is ő, de mások hallhattak. Ez a feszültség és a gyanakvás növekedését jól mutatja. Belényi Zsigmondné Vitéz Anna, akit Teleki itt megemlített, Béldi feleségének, Vitéz Zsuzsannának volt a testvére.

is izent, akarná, ha szemben lehetne velem, sőt mások által intimáltattam, hogy mennék alá. Isten holnapot adván érnem, el is megyek, meglátom, mit akar... Én nem hiszem, praktikáljon semmit, csak magát oltalmazhassa.”⁸³ Bethlen János betegeskedésével Béldi önálló döntések meghozatalára kényszerült, és úgy tűnik, hogy megpróbálta betölteni a Bánffy Dénes halálával felszabadult helyet. Apafitól Telekin keresztül engedélyt kért a székelyek mustrálására, ami végül a nagy tiltakozás miatt nem valósult meg. Maga Bethlen János is többször felszólalt a normaszegéseivel szemben.⁸⁴ Ekkorra Béldi védekezésre kényszerült. A korábban írt leveleihez képest is megváltozott a levele hangvétele, amennyiben szó szerint aprólékos jelentést tett Telekinek minden találkozásáról a Székelyföldön.⁸⁵ Ez jól mutatja, hogy az erőviszonyok alapvetően változtak meg rövid idő alatt. 1675. szeptember végére Teleki súlya megnőtt, míg Béldi mögül kiesett az egyre betegbb Bethlen János, és így elveszítette a politikai tájékozódási képességét is. Szilágyi Sándor úgy értelmezte Béldinek az ekkori tevékenységét, mint egy kísérletet a társadalmi bázis kiépítésére.⁸⁶ Lehetséges, hogy a levelezése ezt a célt szolgálta, de az bizonyos, hogy ez csak alig vezetett eredményre.

A Bánffy halálával megüresedett és a hatáskör tekintetében sok vitát kiváltott kolozsvári főkapitányságot újra megkapta az a Rhédey Ferenc,⁸⁷ akinek Apafi már Bánffy kinevezése előtt szánta a tisztséget. Mivel Rhédey nem szállt be a hatalmi harcba, ezért ez a katonai vezető tisztség nem fenyegetett egy újabb polgárháborús helyzet kialakulásával.⁸⁸

Összegezve tehát elvileg Bethlen János köre nyert, ebből viszont a többnyire sértődékeny és egyre erőszakosabb Béldi Pál látszott leginkább, akinek a félelmei, nyílt kitörései⁸⁹ és látványos összeomlásai⁹⁰ időről időre Bethlen Jánost

83 TML. VII. 54.

84 EOE. 16. 29.

85 TML. VII. 55–56.

86 EOE. 16. 29.

87 EOE. 16. 4.

88 Rhédey mindig az aktuális katonai tekintélyekhez igyekezett igazodni. TML. VII. 138.

89 Erre a nyílt kitörésre nagyon jó példa az a közismert szóváltás, amelyet Cserei jegyzett le Bánffy Dénes és Béldi Pál között. Noha nem tudható, hogy a pengeváltás megtörtént-e és úgy, ahogyan azt Cserei lejegyezte, de Béldi hirtelen haragjára és sértődékenységére jó illusztráció: „Bánffy negédes kevély ember vala, azt mondja Béldinek: „Miért nem becsülsz engemet, Béldi Pál ? Én volnék azért az ország generálisa. De hitesd el magaddal, ha mind így foly a dolog, bizony általesünk egymáson.” Béldi Pálban is felforrván az indulat, elszégyelvén magát a fejedelem és urak előtt Bánffy Dénes szavain, azt feleli: „Hidd el, Dénes, nehéz székely vagyok, ha felüleshetem rád, megnyomlak úgy, többször fel nem emeled a fejedet.” In: Miklósvárszéki Cserei Mihály históriája. Szemelvények. Kiadta Angyal Dávid. Bp. é. n. 8.

90 TML. VII. 7. Béldi már 1675. január 21-én azt írta magáról: „Én úgy látom, magam személyemre nézve kurváu!l vagyok, naponként böcstelenebb kenyerem.” Márciusban Székely László tudósította arról Telekit, hogy „Béldi uram mint egy male contentus mene el udvartu!l; tart attu!l, valami suspust ne ejtsenek u!l kegyelmén. Az emberek sok hazug híreket hordozván, u!l kegyelmének úgy vitték meg, hogy már u!l kegyelme ellen procedálni is kezdtek volna az fejedelem előtt, de én igen biztattam s úgy tetszik,

és Miklóst is megzavarták.⁹¹ Ugyanakkor nehezen ellenőrizhető az a panasz, amely ekkorra folyamatossá vált Béldivel szemben, vagyis türelmetlen hatalmaskodása, sokak börtönbe vetése, ami miatt maga Tófeus Mihály is kikelt ellene a prédikációjában.⁹² Mivel Tófeus nagy hatást tudott tenni a hallgatóságára, ez a prédikáció nem segítette Béldi helyzetét. Tófeus szerepe és esetleges elfogultsága további vizsgálatot igényel az ügyben, de az kétségtelen, hogy a prédikáció egyfajta reprezentációjává vált bizonyos közvélekedéseknek, ami a politikai levelezésében is láthatóan, hitvallásosan református erdélyi elit számára rendkívül nagy hatással bírt.⁹³ Tófeus egyértelmű állásfoglalása nemcsak azért figyelemreméltó, mert erősen befolyásolta az udvart és az udvarhoz közeli erdélyi református elitet, de azért is, mert Béldi Pál ekkoriban Bethlen János mellett az a főúr volt, aki a legtöbbet igyekezett tenni az egyházáért.

1675 késő őszén, telén történt meg Bánffy Dénes javainak a szétosztása, ahol valójában mindenki jól járt. A korábbi követelések kifizetése után Gyalu és Örményes várát a fejedelem kapta, de Gyalut végül Bánffy György megvette 15 000 forintért. Visó birtoka Kapi Györgynek, Köbölkút Székely Lászlónak, Batiz Naláczy Istvánnak, Szokoly Csáky Lászlónak, Libáton Kornis Gáspárnak, Kóród-Szentmárton Nemes Jánosnak, Gernyeszeg Teleki Mihálynak, Szinye pedig Béldi Pálnak jutott Bethlen Miklós szerint.⁹⁴ A felsorolásból látványosan hiányzik Bethlen János és Bethlen Miklós neve is, ami azért is furcsa, mert Bethlen Miklós egészen biztosan azok között volt, akik nagyon is aktívan közreműködtek Bánffy elfogásában és elítélésében. A felsorolt birtokok között látható, hogy Béldi nem kapott jelentősebb juttatást, mint az akcióban részt vett elit többi tagjai, tehát nem származott Bánffy halálából több anyagi előnye a többieknek. Talán ez is oka lett annak, hogy rendkívül hamar csalódott a várakozásaiban.

1676 elejére rendeződni látszott egy, az udvar körül szerveződő elit, amibe Béldi nem tartozott bele. A fejedelem mellett jelen lévő Székely László és Naláczy István sokat tett azért, hogy Telekit folyamatosan képviseljék, és

csendesedett is ű kegyelme.” TML. VII. 13. Március 16-án Teleki úgy próbálta Béldit nyugtatni, hogy „Kapi urammal eleget beszéltem. Én úgy látom, szántsándékkal nem akartak véteni Kegyelmednek. Lelkem Uram, az választ is nézték. Isten is parancsolja az vétkeseknek való megbocsátását. Rédei uram is, úgy látom, Kegyelmednek szolgálni kíván. Lelkem Uram, engedni kell az üdőnek sokat, egymásnak is, ne nevéssenek rajtunk az ellenkező felek.” TML. VII. 15–16.

91 EOE. 16. 14.

92 Uo.

93 Zoványi Jenő a lexikonában a Gilányi hagyaték címszónál jegyzi meg, hogy Tófeus a Gilányi család hagyatéka ügyében olyan erőteljes prédikációt tartott, hogy a Gilányi vagyont birtokló özvegytől végül elvették az örökséget. Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=992> Letöltés dátuma: 2020. 08. 06. A hatalmaskodás a kor általános szokása volt, elég valószínűtlen, hogy Béldi volt az egyetlen, aki ezt gyakorolta. Ezért ez a vád már vele szemben formálódó elitcsoport hangjának a megszólalása lehetett.

94 Bethlen Miklós önéletírása. Már Szilágyi Sándor is megjegyezte, hogy Bethlen Miklós nem említette meg azt, hogy milyen jogcímenek jutottak az említett birtokrészek a megadományozottakhoz. EOE. 16. 19.

mindazokat bevonták ebbe a körbe, akik az ő pozícióikat nem veszélyeztették. Székely László Telekihez írt levelében Bethlen Farkast, Naláczy Istvánt, Mikes Kelemen és Macskási Boldizsárt emlegette a legbelső kör tagjaiként.⁹⁵

1676 elején felerősödött a Bethlen családdal, a Bethlen várával kapcsolatos konfliktus,⁹⁶ ami újabb lökést adott a Bethlen testvéreknek a Béldivel szembeni csoporthoz való kapcsolódásra. Ugyanez látható Naláczy István és Székely László leveléből 1676. április 16-án.⁹⁷ Ebből kiderül, hogy a két főúrhoz legközelebb Bethlen Farkas, Mikes Kelemen és Daczó János állt, mellettük még Nemes Jánost avatták be a bizalmukba.

1676 áprilisára, tehát alig másfél évvel Bánffy elfogatása után a légüres térbe került Béldi ellen frakció alakult azok közül, akik tartottak tőle, és azok közül – mint a Bethlen testvérek –, akik Bethlen várát igyekeztek megszerezni tőle. Mind a katonai hatalma, mind a birtokainak nyomasztó súlya félelmet keltett az erdélyi elitben. Szilágyi Sándor idézte a későbbi vallomásokat, amelyek szerint Béldi „fölös zászlókat csináltatott”, és indulatosan fenyegetőzött, és maga is lehetségesnek tartotta, hogy Béldi a fejedelemség megszerzését tervezte.⁹⁸ A Béldi által írt levelek szövege azonban nem mutat ilyesmiket. Teleki sommásan annyit írt május 1-jén, hogy „Béldi uramat, Bethlen János, Miklós uramékat ő nagysága fejedelemsége ellen való igyekezettel vádolták”.⁹⁹ Bánffy Dénes elfogatásához kísértetiesen hasonlóan most három főurat vádoltak meg, Béldi mellett Bethlen Jánost és Bethlen Miklóst is. Noha ekkorra Bethlen János olyan beteg volt, hogy végül el sem fogták,¹⁰⁰ ez az akció láthatóan nem kizárólag Béldinek szólt, hanem annak a körnek is, amely Bánffy halála után még győztesnek tűnt. A fő cselekvő Mikes Kelemen¹⁰¹ és Nemes János volt, de ekkorra már Teleki Mihály és köre került ki győztesen a történetekből. Az elfogottakon kívül többen gyanúba keveredtek még, ilyen volt Haller János, Kapi György és Csáky László is.¹⁰² A tárgyaláshoz a tanúk kérdőpontjait Bethlen Farkas állította össze.¹⁰³

95 TML. VII. 137.

96 TML. VII. 144.

97 TML. VII. 206.

98 EOE. 16. 30.

99 TML. VII. 215.

100 EOE. 16. 31.

101 TML. VII. 212–213.

102 TML. VII. 214. Csáky László május 1-jén Telekinek írt levelében az esetleges megtorlással indokolta az elsőbbségét: „Soha se uramnak, se hazámnak árulója nem voltam, Kegyelmed részére is pedig mindenkor igaz, jóakaró szolgája voltam; az megfogástul, nem tudván semmi vétkeket, bizony nem tartok, de mivel mind Bánffy példája, mind pedig az mindennapi sok rossz rettent, kételenítetttem hazámból el bujdosni, az rendetlen mészárlástul irtóztatván. Hogy ha, Uram, Kegyelmedtől sub bona forma és udvartul is modo eodem oly assecuratióm lesz, kiben nyughassam, elvárom; holott nem, el kell vonódnom az mészárlás előtt.”

103 EOE. 16. 31, Deák Farkas. 144–145.

Béldi Pál, a közellenség

Béldi és Bethlen Miklós letartóztatása a Bánffy Dénes elleni akciónál szervezetelebb volt, mögötte nem állt olyan széles társadalmi bázis és az elit olyan konszenzusa, mint Bánffy elfogatásának, „kiiktatásának” a gondolata mögött. A már említett szűk körön kívül (Teleki Mihály, Naláczy István, Székely László, Mikes Kelemen, Daczó János) még a velük lojális főurak, mint Nemes János vagy Rhédey Ferenc is bizonytalanok voltak, többen közbenjártak a bebörtönzöttek érdekében. Emellett a fogva tartásuk szigorúsága is folyamatosan változott. A kezdeti viszonylagos szabadságot¹⁰⁴ egy szigorúbb időszak váltotta fel,¹⁰⁵ majd a szabadon bocsátás előtt újra engedmények következtek. A börtön már önmagában is megroppantotta a Bethlen János által aprólékosan felépített kört, de míg Bánffy ellen viszonylag hamar meghozták az ítéletet, ebben az esetben a vizsgálat megindulására is várni kellett,¹⁰⁶ ami ismét csak az eljárással kapcsolatos bizonytalanságot mutatja. Ezt mutatja Apafinak a Telekihez írt levele is, amelyben hallomásokra hivatkozott Béldivel és vejével, Wesselényi Pállal kapcsolatban is: „nem régiben is, hallatik, esett volna olyan dolog Béldi Pál és Vesselényi Pál között, azt mondták volna, hogy amaz az székelyekkel, ez pedig az oda ki való hadakkal sokat vihetnek végben. Ki tudja, ha még sepreje az ily terveknek hátra maradott volna.”¹⁰⁷ Sárosi János ítélőmester¹⁰⁸ május 4-én arról számolt be Telekinek, hogy „itt Béldi uram ellen számtalan a panasz. Kicsinytől fogva nagyig majd nincsen oly rend, az ki ő kegyelme ellen ne panaszkodik; melyek micsodák lehessenek, annak idejében Kegyelmed előtt is világosságra kel.”¹⁰⁹ Sárosi a Béldi birtokok felkutatásában nagyon aktív volt, egyik levelében megemlítette, hogy három napig kínoztak még öregasszonyokat is, hogy bevallják, miszerint Béldi leveleket égetett el.¹¹⁰

Béldiek ügyében a családtagok számos levelet írtak a fejedelemnek, Bornemissza Annának, Telekinek és a főurak közül többeknek. Mind Béldi fele-

104 EOE. 16. 37. Először viszonylag laza házifogságot engedtek a fogarasban raboskodóknak, istentiszteletet hallgathattak, és látogatókat is fogadhattak, náluk lehettek a könyveik, írószereik. Mikes Kelemen szerint „már annyira meglágyította Isten urunk szívét Béldi uramhoz, hogy akárki is bejárhat ő kegyelméhez. Vendégeskedik. Később ez egyre szigorodott, olyannyira, hogy július és november között bilincsbe verték őket.” TML. VII. 234.

105 Apafi Mihály Vitéz Zsuzsanna folyamatos kérelmei hatására augusztusban megengedte, hogy Béldiné a szolgálait a férjéhez küldhesse, és Béldi azokat fogadhassa. A főurakkal szembeni bánásmód folyton változott, ezt Cserei János fogarasi kapitány viselkedésének folytonos változása jól mutatja.

106 Az áprilisi elfogatást követően októberig a vallatások sem indultak el. Deák Farkas: Béldi Pál. 151.

107 TML. VII. 217–218.

108 Kelemen Lajos: A pókai Sárosiakról. In: Keresztény magvető. 1899. 339–340.

109 TML. VII. 220–221.

110 TML. VII. 229–230.

sége, Vitéz Zsuzsanna,¹¹¹ mind Wesselényi Pál,¹¹² Béldi veje, sőt Béldi Zsuzsanna is írt ilyen kérvényeket. Vitéz Zsuzsanna különösen nagy aktivitást mutatott a férje kiszabadítása érdekében, ami miatt Apafi Nemes Jánossal és Mikes Kelemennel megintette őt.¹¹³

A fogva tartott két főúrral szembeni eljárást a legaktívabban Bethlen Farkas és Daczó János szorgalmazta. Daczó május 16-án egyenesen azt írta Telekinek, hogy „az Istenért kérem Kegyelmedet, írjon az fejedelemnek, tartassa úgy mint rabot; ne legyen szabad az várban is szélyel járni. Azonban ne járjanak az szolgálai oda. Bizony kiszabadítják, elszöktetik; bizony az neki való kedvezés miatt fejedelmestől, országostól veszünk el. Periculum in mora. Legyen gyűlés; elég dolog vagyon ellene, kit ide nem írhatok.”¹¹⁴ A Béldi elleni vádak meglehetősen összevisszaságát mutatja Telekinek egy Baló Lászlóhoz írt levele, amelyben azt állította, hogy „Béldi Pál uramat azért fogták meg, hogy eddig is ő kegyelme tartóztatta meg urunkat, hogy ki nem ment az magyarok segítségére az császár ellen”.¹¹⁵ Nyár folyamán a kissé erőre kapó Bethlen János még utolsó erejével megpróbálta menteni a menthetőt és kialakítani a védelemnek egy olyan narratíváját, miszerint Béldi és Bethlen Miklós elfogatása a református egyház romlását idézheti elő Erdélyben: „Az mostani elegyes állapot, tagadatlan dolog, sok külön-különféle indulatokat nemzett az emberekben s némelyeknek szíve gondolatja is naponként kezdi napfényre hozni: az mi keresztyén vallásunknak romlására való dispositiók (akárki általláthatja azt) soha az én üdömben ennyire elő nem mentenek. A többinek részéről már oly állapotban hiszik lenni az patronusokat, az mint kívánták az ellenkezők.”¹¹⁶ Bethlen János igyekezett is megnyerni azt a főúri kört, akikre hatása volt. Ilyen volt Haller János, aki ugyan katolikus volt, de Bethlennek nagy tisztelője, és szívesen közvetített Teleki Mihály felé. Június 17-én Haller úgy fogalmazott Bethlent idézve, hogy „vádolja Béldi uramat is illetlen keménykedésekkel, de fejedelem s ország ellen való közönséges dolgát nem hiszi”.¹¹⁷ Ez a helyzetértékelés azt sugallja, hogy Béldi hirtelen haragból elhangzó mondatait Bethlen sem tekintette egy összeesküvés kezdetének. Béldi kapcsolati hálójának az elemzése után és a levelezése vizsgálatának eredményeképpen ezt a következtetést vonhatjuk le mi is. A Marosszéken, Erdőszentgyörgyön birtokos Rhédey Ferenc a levele szerint igyekezett feltárni, hogy a Székelyföldön látható volt-e a nyoma bármiféle lázadás előkészületének, és úgy találta, hogy „Udvarhelyszéken bizony semmi nincsen.

111 Deák Farkas: Béldi Pál. 150., SzOkl. VI. 355. Vitéz Zsuzsanna attól is tartott, hogy ő maga is vád alá kerül, ami később be is következett. Ekkor azonban még Mikes Kelemen megnyugtatta, hogy ilyesmiről nem volt szó.

112 TML. VII. 226–227.

113 SzOkl. VI. 356–357.

114 TML. VII. 232.

115 TML. VII. 243.

116 TML. VII. 248.

117 TML. VII. 260.

Marosszéken is hanemha egy-két lator ember alattomban csinálna valamit, de bizony még most semmi sincsen.”¹¹⁸ Háromszék felől Nemes János tudósította Telekit, aki beszámolt róla, hogy a széken belül Béldi nagyon népszerű volt,¹¹⁹ annyira, hogy követséget próbáltak szervezni azért, hogy a fejedelemtől Béldi kiszabadításáért könyörögjenek.¹²⁰ Ezt Mikes Kelemen is megerősítette Béldinek, hozzátéve, hogy a háromszékiek úgy vélték, hogy Teleki és Mikes is tevékeny szerepet vállalt Béldi elítélésében.¹²¹ Július folyamán Béldi súlyosan megbetegedett a börtönben, és az orvost sem engedték be hozzá, ami a korábbinál is jobban mellé állította sokak szimpátiáját. Még Mikes Kelemen is igyekezett közbenjárni érte, minthogy az anyósa révén Béldi rokona volt.¹²² Ezt követően Mikes Kelemen felesége, Kálnoki Zsuzsanna is többször érdeklődött Béldi egészsége felől, amiről a fogarasi kapitány hűségesen be is számolt neki.¹²³ Tőle tudjuk, hogy szeptemberre „mostan szenvedhető van, igaz dolog bizony valóban beteges állapottal lön minapiban ő kglme, az köszvény is kezdette volt háborgatni ő kglmét, de az is megszűnt”.

A Béldi-ügy alakulásához fontos részlet, hogy hosszú ideig a porta segítségül hívásának kérdése fel sem merült, legalábbis Béldi börtönbe kerüléséig a levelekben nem volt ennek nyoma, pusztán az volt tudható, hogy Bethlen János politikai elképzelései inkább a török vazallitás megőrzése körül formálódtak, míg Béldi, aki Kemény János híve volt, erősen hezitált. Az azonban bizonyos, hogy 1676 augusztusára felelevenedett a portához közeledés, bár jelenleg még nem látható, hogy ennek a lehetőségét a Béldi mellett állók vagy az őket megvádlók vetették föl először. Mikes Kelemen viszont már egyértelműen összekötötte Béldi háromszéki körét azzal a csoporttal, amely Basa Tamás és Barcsai Ákos idején a töröktől kért segítséget II. Rákóczi György támadásával szemben.¹²⁴ Nem tudható tehát, hogy már ekkor valódi moz-

118 TML: VII. 261.

119 Nemesnek ez az állítása szemben áll azokkal a vádakkal, amelyekkel már 1675-ben is illették Béldit, nevezetesen, hogy a hatalmaskodásai miatt mindenkivel szemben kegyetlen és agresszív volt.

120 TML: VII. 262–263.

121 TML: VII. 264.: „azont hirdetik, hogy Kegyelmed lőtt volna oka, s én is másokkal segítője az Béldi uram ellen való vádnak”

122 TML: VII. 280.: „Kálnokiné asszonyom, az feleségem anyja, jöven ő kegyelme hozzám, nagy siránkozással jelenté, hogy az szegény Béldi uram igen megbetegesedett s az doctort nem bocsátják, hogy azt az régi nyavalyáját orvosolná, mert bizony mindjárást megkönnyebbednék. Azért Kegyelmed szólana, hogy az vasat hadd vágnák le ő kegyelméről, s az inasa mindenkor hadd járhatna be hozzája s ki is az városra, és mint annakelőtte, mások is hadd mehessenek vigasztalására, s az mely praedicator akar, hadd vitesse azt oda s az doctort is szabadosan hivatthassa. Ezt, Uram, Kegyelmedet kérem, igen hamar urunknál vigye végben.”

123 SzOkl. VI. 362.

124 „némely egy néhány rossz emberek szintén úgy viselik itt magokat, mint az szegény Rákóczi fejedelem idejében, mikor Basa Tamás törökért küldött vala. Már is hallattott itt olyan török hír, melynek, ha lehet, én jobban végére megyek. Az is bizonyos

galom szerveződéséről volt szó, vagy csupán amellett kívánt érvelni Mikes, hogy Bethlen Miklóstól el kell venni az udvarhelyszéki főkapitányságot, de az bizonyos, hogy Bánffy Dénes történetéhez képest itt nem sikerült egységesíteni az erdélyi elitet Béldi Pállal szemben, és minden hirtelensége ellenére is maradtak vele rokonszenvezők. Mikes itt Kálnoki Bálint nevét említette, aki később valóban részesévé vált a Béldi-féle összeesküvésnek. Ami még érdekes, az a széki nemesi középréteg ragaszkodása Béldihez. Mikes érzékelte ezt, és arra ösztönözte Telekit, hogy ezt a réteget próbálja meg elvonni Béldi hűségéről. Ezt olyan fontosnak tartotta, hogy név szerint is felsorolta Béldinek azokat, akiket meg kívánt nyerni: „Bethlen Farkas uram az négy székre, úgymint egyet az sepsieknek, mást kézdieknek, harmadikat orbaiaknak, negyediket miklósvárszékieknek kell írni; különkülön intitulálni. Az sepsi vicének neve: Mihátsi Mihály, az kézdiek: Mihálcz Mihály, az orbainak: Szörtsei Ferencz s az miklósvárszékieknek: Cserei György. Az titulusnak így kell lenni: »Generosis egregiis nobilibus agilibus primipilis Michaeli Mihátcz, vice iudici regio caeterisque iuratis assessoribus ac totius universitatis libertinorum sicularum sedis Sepsis«, és így per consequens az többinek is. Ezekre az úrnak Bethlen Farkas uramnak legyen gondja, mert most az úr Teleki uram erre nem érkezhetik.”¹²⁵ Látható, hogy Béldi Pál kapcsolata az alkapitányokkal és az alkirálybírókkal kifejezetten jó volt, hiszen ők voltak azok, akik a legtovább kitartottak mellette, és akiknek a megnyerését Mikes Kelemen is fontosnak tartotta.¹²⁶

dolog, hogy ezen companiából valók közül jelentette másnak, hogy immár ott is Kegyelmetek felé 18-an esküdteknek az emberek öszve, melyről is csak Petki János uramot várom s izenet által tudósítom Kegyelmeteket. Én azért az élő Istenre kényszerítem Kegyelmeteket, ha ugyan nem szánja magát, édes feleségét, gyermekét, szánja akárcsak édes hazáját, ezt az keresztyén fejedelmet s asszonyát s ne nézze ilyen szem behunyva végső veszedelmét, hanem lásson az dologhoz, serkenjen fel. Az Bethlen János szolgálja mit beszéllett, ki az paripát vitte volt Teleki uramnak, arról is Petki uramtól izenek, ha be jó, s ha nem, más egy hiteles ember által. Itt most mi igyekezettel vannak, annak akarok végére menni; de bizony valameddig urunk ő nagysága más kapitánt nem praeficiál udvarhelyszéki uraimnak, addig ezek dolgokban semmit nem csökönnek s nekünk securitásunk nem leszen. Itt Uram minapiban igen megcsendesedtenek vala az uraim, de beérkezvén Kálnoki Bálint, ismét úgy meg bízatta azt az rossz három-négy tökéletlen embert, hogy ő olyan könnyen menekedett az úr Teleki uram előtt való maga mentegetésével, hogy már annál bátrabban cselekednek, sottognak. Jobb lött volna azon dolgot elő sem hozni nekik az úrnak, mintsem olyan könnyen elereszteni olyan nagy dolog mellől. Im mostan is szép gyümölcse esék, mert, hogy Csíkban menék, az urunk commissióját az kézdi vice királybírónak megadám, hogy olvastassa el az Szék előtt, hogy az rab tisztától dependentiájok ne legyen s poroncsolatjának ne obtemperáljanak, azért én nem lételemben az község előtt el nem olvasták s az vitézlő rendnek értésére nem adták, hanem csak magoknál tartották az urunk ez iránt való poroncsolatját, noha bizonyosan magoktól nem cselekedték ezt, hanem oly ember instruálja őket, az ki már hozzánk hűtös, s más nagyobb dologra is tanácsolja írása által.” TML. VII. 283–284.

125 TML. VII. 285.

126 A miklósvárszéki „vice”, Cserei György valóban szorosan kötődött Béldihez, olyannyira, hogy 1677 januárjában Béldinek írott levelében szabályosan arról számolt be, hogy a háromszékiek Béldi mellett álltak: „Itt uram ebben az faluban az populenak

Mikes azonban ekkor nem viselt széki főtisztséget, ami miatt a székely „vicék” nem tekintették maguk fölött tekintélynek.¹²⁷ Nemes levele már érzékelteti azt, hogy Mikes, talán részben félelemből is, de Béldiék ügyét egy jelentősebb széki elitcserére kívánta felhasználni, és már akkor vezető pozícióban levőként viselkedett, amikor még arra a székely jogrend szerint nem lett volna lehetősége.

A Béldi és Bethlen Miklós elfogatásában legaktívabb Teleki Mihály, Bethlen Farkas és Mikes Kelemen levelezéséből látható, hogy tartottak valamiféle ellenakciótól, és mindazok a bizonyítékok, amelyeket leginkább Bethlen Farkas igyekezett összeszedni Béldiékkel szemben, valójában elég kevésbé koherens, tényeket nem tartalmazó szóbeszédnek voltak.¹²⁸ Haller János nem véletlenül írta Telekinek, hogy „im Béldi uramat meg fogták, az mint pedig Mikes Kelemen uram által meg értettem vala, hogy fogságot kell szenvedni, az után ellene azokban senki semmit nem bizonyított, kihez képest ha annál nagyobb vétkes ember nem volt volna is, de ha rá nem bizonyítják, ártatlan leszen ő, az fejedelem pedig és akik ő nagyságával egyet értettek meg fogásában, azok mind vétkesnek mondatnak és így ha vétkes is és rája semmit nem bizonyítanak, az vétkesből is igazat csinálnak. Ha pedig teljességgel nem vétkes és ilyen büntetésre nem érdemes, még is szenvedni kell az ártatlannak akár mi okra nézve is, bizony az sem fér hozzánk, keresztény emberekhez.”¹²⁹

1676 szeptemberében tehát már sokak véleménye az volt, hogy az elfogott főurak elleni vádak nem sikerült bizonyítani, ennek ellenére csak 1676. december 19-én került az országgyűlés elé a rabok ügye, addigra véget értek a vallatások.¹³⁰ Ekkorra láthatóvá vált, hogy Béldiék látványos kivégzése sokak ellenkezésével járna, de az is, hogy nem volt egy olyan hálózat, amely fel

jól jár elméje. Akarék uram affelől is írni kgdnek, ha insurrectió leszen, az gyalogságot is fel kell venni, mert ha nem, abból nagy inconvenientia következik azoknak; az hadnagyokat is javallom, hivassa mindjárt kgd” SzOkl. VI. 367–368.

127 TML. VII. 286–287. Nemes János a Telekinek írt levelében részletesen ki is fejtette Mikessel kapcsolatosan, hogy „nem tudták, honnan vötte ő kegyelme azt az authoritast, mivel az mely commissióba ő nagysága poroncsol, hogy tőlem s ő kegyelmitől dependeáljanak, azt ő kegyelme magánál tartotta egy ideig s azután úgy adta az vicéknek, hogy publicálják az populenek, az mely commissio csak nekem az vice tisztekkal és assessorokkal szól s az vicék hírem nélkül nem merték publicálni, hanem vártanak tőlem, kiért ő kegyelme rettenetesen megharagutt s elhiszem fogta is vádlani őket ő nagysága előtt, hogy nyilván való ő nagysága ellen való oppositio, kiből is kilátszik, hogy minden feltett célja az ő kegyelmének, hogy vádolhassa őket. Mert micsoda oppositio az, hogy az nekem szóló commissiót, főtisztek lévén, hírem nélkül fel nem szakasztották?”

128 Erre jó példa Bethlen Farkas augusztus 18-án kelt levele, amiben Telekinek egy szolgálja hallomását írta le, nehezen érthető, hogy mi okból, mert az pusztán azt tartalmazta, hogy Kálnoki Péter az illető szolgának azt állította, hogy Béldi Pált ártatlanul fogták el. TML. VII. 289.

129 TML. VII. 203.

130 EOE. 16. 43–44.

tudott volna lépni a vádlókkal szemben.¹³¹ Teleki hangja is magabiztosabbá vált a neki írókkal szemben. A körülötte formálódó csoport legszűkebb körébe Naláczyn, Székelyen és a Bethlen testvéreken (Farkas, Gergely, Elek) kívül Mikes Kelemennek sikerült bekerülnie. Daczó Jánost sosem tartotta sokra Teleki, de a mindenkitől távolságot tartó Nemes Jánosban sem bízott.¹³² Ennek ellenére ők ekkor még azok közé számítottak, akik túl tudták élni Béldiek bebörtönzését, sőt ekkor még hasznót is húztak belőle.¹³³ Teleki köre mellett, minden bizonnyal támogatója, Mikes Kelemen hatására, ekkor tűnt fel Apor István, aki már 1677 elején azt a feladatot kapta, hogy Lázár Istvánt, Petki Istvánnak, Apor egykori gyámjának a vejét Béldi pártjáról Teleki mellé állítsa.¹³⁴ Csáky László pártállása is ekkor dőlt el végleg, Bethlen Farkas ugyanis olyanként írt róla, mint aki őt és Gergely nevű testvérét meg akarta volna öletni. Mivel Bethlen Farkas leveleinek többsége ehhez hasonló, alá nem támasztott szóbeszédet tartalmazott, ezért itt sem derül ki a levélből ennél több információ.¹³⁵

A hosszú várakozás után elinduló decemberi országgyűlésen nehezen körvonalazott vádak fogalmazódtak meg. Bethlen Jánost azzal vádolták, hogy rossz tanácsokat adott a fejedelemnek, ami által Erdélyt sodorta veszedelembé.¹³⁶ Béldit és Bethlent még lázadás szításával is meggyanúsították, de már a vád megfogalmazása is meglehetősen homályosra sikerült. Az országgyűlés végül bárminemű ítélet nélkül ért véget. Béldi és Bethlen szabadon bocsátására végül 1677. március 31-én került sor.¹³⁷ Amilyen furcsa volt a fogva tartásuk, olyan sajátosra sikerült az elengedésük is. Béldinek egy 10, míg Bethlen Jánosnak és

131 Béldi minden bizonnyal népszerű volt a székelyek körében, akik akár készek lettek volna mellette felkelni is, ez azonban még Béldiek fogarasi börtönben léte idején volt.

132 TML. VII. 306–308. Teleki Nemesnek egészen kemény hangon válaszolt a korábbi leveleire, amelyekben Nemes egyrészt Béldiek szabadon bocsátását kérte, másrészt Mikes Kelemen székelyföldi intézkedéseit sérelmezte. „Az strepitust, kiáltást és feletébb való sollicitálást eltávoztassák, sok ember ő nagyságára ne tóduljon... Eszében tartsa ezt is Kegyelmetek, akkor Fogarasban az kik ott voltak, öszveesküdtek; úgy mondják, az szerint a minuta szerint Kegyelmedet is megeskette Mikes uram... Kegyelmed felől sok(at) beszéltek némelyek...”

133 SzOkl. VI. 368–369. 1677 februárjában Kápolnássy Pál, Béldi szolgája az udvarból írta Vitéz Zsuzsannának, hogy „itt asszonyom most senki az urakban nincsen udvarnál, Daczó uram volt, de még szerdán elment, Bethlen Gergely másnap érkezett, de csak ebédet ett az fejedelemmel, mindjárt elment... Úgy halljuk, postamester Bethlen Elek lakodalmára akarnak az urak menni.” Apafi közelében tehát Telekin, Naláczyn és Székelyen kívül a Bethlen testvérek voltak, és Daczó János is sűrűn vett részt az udvar eseményein.

134 TML. VII. 332–333.

135 TML. VII. 339. „Csáki uramat ismét elijesztették, hogy az elmúlt héten is urunk reá akart küldeni és meg akarta fogatni; de mit írjak, azon nem annyira csudálkozom az híren, de ma két rendbeli levelet Vettem jóakaróimtól olyat, hogy magamra vigyázak, mert egy úr udvarnál azt mondta, bizony ma-holnap engemet és Bethlen Gergely uramat megejt, sütve teszi aláánk”.

136 EOE. 16. 44.

137 EOE. 16. 46.

Miklósnak 5 pontból álló kötelezvényt kellett aláírnia, amelyek azért is sajátosak voltak, mert Béldinél a tizedik pont a református egyház ügyének előmozdítása volt, ami addig is a főúr szívügye volt. Béldit megfosztották az országos főgenerálisi címétől, viszont a főispánságát, valamint a háromszéki főkirálybíróságát megtarthatta. Bethlen Miklósnak ellenben le kellett mondania az udvarhelyszéki főkapitányságról. December 23-án a helyére Bethlen Gergelyt nevezték ki, akit Haller Pál mellett Mikes Kelemen és Daczó János iktatott be.¹³⁸

A kiszabadulása utáni két hétben Béldi rövid, pár szavas naplót vezetett, amiből kiderül, hogy a főúr ezekben a napokban főképpen Uzonban tartózkodott, miután több napi utazás után hazatért. Bár nem részletezi, de sokan elé mentek, nem csupán a családja, hanem a széki köznemesi réteg számos, iránta elkötelezett tagja is.¹³⁹ Ez azt jelenti, hogy a háromszékiek mindvégig kitartottak Béldi mellett, és jelentős táborot tudhatott maga mellett. Amennyire igaz ez a köznemességre, annyira nem áll az erdélyi elitre, amelynek számos tagja ugyan nem érzett ellenszenvet Béldi iránt, de mivel nem tartoztak egymás szűkebb hálózatába, ezért mindenki a saját napi érdekének megfelelően reagált Béldi történetére.

A generálisi tisztség elvesztését és az „udvari párt” diadalát megaláztatásnak fogta fel Béldi, és mint ahogyan eddig, úgy most sem tudta leplezni a sértettségét és a haragját. A politikai cselszövésekre alkalmatlanként a szabadulása után is képtelen volt bármiféle színlelésre, ami már előre vetítette a későbbi bukását. Béldi májusban Telekinek írt leveleiből ennek ellenére a békülés szándéka volt kiolvasható. Az első levélben nemcsak a szokásos fordulatok szerepeltek, de szinte idilli képet festett egy vadászatról, amit Apafi környezetében az újegyházzéki erdőkben töltött.¹⁴⁰ A második is higgadt és szinte baráti, de mindenképpen békülékeny.¹⁴¹

Noha Béldi Telekivel láthatóan békülékeny volt, ez nem volt igaz régi ellenfelére, Bethlen Farkasra, akivel valójában minden apróbb és nagyobb dologban szembekerültek. 1677. november harmadikán a bodoni tisztartójától a

138 EOE. 16. 353–354.

139 SzOkl. VI. 371. „Isten hírvél jötenek előmben sepsi vicze Mihácz Mihály uram feles emberséges emberekkel Hóltövényhez, fiaim és magam szolgálai az prétfalvi szálláshoz, ezenkívül sok emberséges emberek; az bátyám diversis vicibus. Ebédre Arapatakára, hálai Uzonban”.

140 TML. VII. 359–360. „Szombaton érkeztem udvarhoz; vasárnap reggeli praedicatio alatt Daczó János uram is érkezék; hétfűn jó reggel menvén urunk az Ujegyházzéki erdőkre, kin az szép leveles zöld fák alatt bizony igen kies, mulatságos ebéde lőn az királybirónak, elannyira, az erdő is zöld levelesen magában kedvessé tévén azt, annál inkább az szép muzsikáknak kedvet szerző zengési nemcsak az embereket (kiknek az idő engedte) vidámíthatta, de talám az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta.” Noha a levél stílusa Béldi egyéb leveleihez képest teljességgel atipikusnak nevezhető, lehetséges, hogy pusztán a majd’ egy évet börtönben töltő ember szavai ezek, aki új szemmel nézte a természetet. A szöveg emellett azt is mutatja, hogy Béldi mennyire hangulatember volt, és hogy milyen nehezen leplezte az aktuális érzelmeit.

141 TML. VII. 367–368.

Bethlen Farkas embere által elrabolt 200 forintját követelte vissza, a levelében pedig megemlítette azt is, hogy bár az elrabláskor ő, Béldi fogoly volt, de az ártatlansága már kiderült.¹⁴² A levél hangvétele Béldi engesztelhetetlen gyűlöletét és haragját mutatta, ami decemberre kiérlelte a teljesen értelmetlen és értelmezhetetlen lázadás tervét, amibe Béldit sokkal inkább a sértett megálázottság, mint bármilyen körvonalazható politikai szándék vitte. A Béldivel szembeni gyűlölet másik életben tartója Bethlen Farkas mellett a csíkszéki főkapitány, Daczó János volt. Lehetséges, hogy személyes gyűlölet vezette, de már Bethlen Miklós is úgy sejtette, hogy a Teleki-párthoz való hűségét kívánta ilyen hangosan bizonyítani.¹⁴³

A történetek politikai hátterét Szilágyi Sándor alaposan leírta,¹⁴⁴ úgy értékelve a történeteket, mint amiben Béldi volt az események aktora. Ez azonban fölötte kétséges akkor, ha megnézzük az összeesküvést megelőző időszakban legaktívabbak mozgását. Látható ugyanis, hogy többen is megpróbálták kihasználni a kínálkozó alkalmat, aminek a lényege az volt, hogy a nagyvezér ellenezte a lengyelekkel és a franciákkal kötött szövetséget, valamint mindennemű támadás megindítását. A porta támogatásának megszerzése Béldi helyett inkább a már korábban is a helyzeténél és a tisztségénél önállóbb Paskó Kristóf ötlete lehetett inkább, emellett kellett hozzá Csáky László eltökéltsége is, ami Béldire szintén nem volt jellemző. Az ellenzéki kör szerveződésének mikéntje nehezen feltárható, az bizonyos, hogy többen már Béldi kiszabadulása előtt is aktívak voltak, ilyen volt Kálnoki Bálint, Lázár István vagy Csáky László. Paskó Kristóf hivatásos portai követként már az 1670-es évek elejétől túlterjeszkedett a számára adott politikai téren.

Bethlen Miklós megrettent a bebörtönzéstől, és ezután Nemes Jánossal, idősebb szövetségesével együtt igyekezett a hűségéről biztosítani a fejedelmet és Teleki Mihályt is.¹⁴⁵ Emellett mindketten próbálták a Daczó és Bethlen Farkas Béldi elleni haragját és vádjait csillapítani, erre utal Bethlen Miklós Telekihez írt levele 1677. szeptember 28-án: „Zabolára menő utamba Béldi urammal lévén szemben 20. Augusti, ő kegyelme discretusabb, hogy sem mint én előttem annyira kiterjeszkedjék; azonban úgy láttam, hogy a Daczó uram commissiója végett búsult inkább és annál is inkább, hogy azon dologról írván Kegyelmednek ex confidencia, Kegyelmed balra magyarázta volna. Én azaránt is officium Christiani amici praestiti; úgy is értettem azután Rédei uram leve-

142 SzOkI. VI. 372–373.

143 TML. VII. 445. „Az mi illeti, Uram, az én reám hozott commissióját D(aczó) uramnak, ójon Isten attúl, hogy Kegyelmedtúl arrúl én számat kérnék, azt vizsgáljam, hogy kire mint neheztel; külömben én úgy hinném én ma is, hogy eziránt tisztetemnek tettem eleget, hogy megbántódásomat esmervén, kívántam Kegyelmed tanácsa s jóakarattja s atyafiságával élni. Azomban, hogy az mint tud nyilván fenyegetni ma is s mocskolni, úgy látom tagadatlan követi. Új úton, új szolgálkon mit értsen, nem tudom s micsodás dolgaimat promoveáltam volna, én bizony reá nem emlékezem.”

144 EOE. 16. 61.

145 TML. VII. 393–394.

léből, hogy egybe boronáltatok azt az írást. Az Isten is boronáljon, gyaluljon össze benneteket, mert ha mind így megyen a világ, az mint most, bizony elveszünk miattatok nagy rendek miatt és az sok közküpi hazug, ember miatt, a kik magok alkalmatosságáért diffidentiát spargálnak naponkint az emberek között. Azután Béldi uramat nem láttam; kijövőbe Nemes János urammal sokat beszéltem; noha az hadra el nem ment, de úgy látom, Kegyelmednek nem gonosz akarója; de az ő szava is csak az, hogy ha a sok ocsmány temondád meg nem orvosoltatik, bizony elveszünk. Más oly emberrel mostanság szemben nem voltam, hanem az szegény atyámmal; ott az sok panasznál és beteg nyögésnél egyebet nem hallottam.”¹⁴⁶ Bethlen János 1677 folyamán már jobbára folyamatosan súlyos beteg volt, míg végül 1678 februárjában meghalt.¹⁴⁷ Volt egy kör, akik láthatóan kimaradtak az udvar körül szerveződő és Teleki vezető szerepét elismerő csoportból, ezek között voltak azok, akikről Bethlen az előbb említett levélben Telekinek is szót ejtett: „az atyám házában Sárpataki, Nemes János és az urak, Kapy, Béldi, Rédei uramék ott valának”, melléjük sorakozott fel Haller János és Csáky László, valamint sok olyan székely nemes, akik a széki elitek második, harmadik vonalában foglaltak helyet. Szilágyi Sándor az egész csoport szervezésében a központi szerepet Beldinek tulajdonította, amit én az általam eddig vizsgált források alapján nem látok bizonyítottnak. Novemberre a Beldiek elleni indulatok már Teleki levelében is megjelentek, noha elsősorban ekkor Paskó Kristóffal szembeni ellenszenve érződik a november 8-án írt soraiban: „Paschóra ki merné magát kisebb dologban is bízni? 3. Ha mit akarnának, olykor kezdték volna el, mikor az embereket csoportosabban szoríthatták volna össze. 4. Nem volnának oly elszéledve az országban, ki együtt, ki másutt. 5. Lehetetlenségnek tartom, hogy felesen lehessenek; vajmi sok kíváncsítatik ahhoz, az ki egy megállapodott fejedelmen fel akar adni. 6. Én úgy gondolom, úgy is hiszem, az kik afféle synatokban vadnak is, nem ő nagyságok, hanem egynehányan mi ellenünk akarnak moveálni, mi ellenünk tanácskoznak. Mindazonáltal engem megcsalhat vélekedésem és mivel non est sapientis dicere, non putaram, örömet úgy szólnék az dolgokhoz, hogy az rosszakat megelőzhetné ember. Mint lűn az dolog Bethlen és Béldi uramék alkalmatosságával, igen előttem viselem.”¹⁴⁸ A levél egésze nyíltan annak a feltérképezése volt, hogy a főurak közül kit tudtak maguk mellé állítani és kit nem. Ekkorra Kapi György pártállásával kapcsolatosan is kétségek merültek fel, míg Haller Jánost és Pált Teleki még megpróbálta maga mellé állítani.¹⁴⁹

146 TML. VII. 505–506.

147 Bethlen János politikusi bölcsességét Apafi még akkor is becsülte, amikor már korábban az országgyűlés Erdélyt vesztő tanácsokkal gyanúsította meg. A nehezedő diplomáciai helyzetben azt írta Telekinek 1677 júliusában, hogy „ezen dologról többnek nem irattunk, hanem Kegyelmednek, Bethlen János, Bánfi Sigmond, Kapi, Rhédei és Nalácsi uraiméknak.” TML. VII. 399.

148 TML. VII. 565–566.

149 „Már eddig Kapi uram beérkezett Brassóban. Kettő az dolog: vagy egy értelemben van amazokkal, kit én nem hihetek. Ha egy értelemben leszen, azt is kinyomozhatni

Teleki éleslátására és szervezőképességére jellemző, hogy a püspök, Tófeus Mihály meggyőzését és maguk mellé állítását is fontosnak tartotta, csakúgy, mint Bornemissza Anna támogatásának a megnyerését.¹⁵⁰ A székelységet mint haderőt a belpolitikai küzdelmek eldöntésében Teleki is fontosnak tartotta, ezért nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a székelyföldi főtisztek közül többen az ő pártjukon legyenek. Béldi éppen azért tűnt veszélyesnek a számukra, mert a székely katonai vezetők második vonala támogatta.

Érdekes a levelei alapján Teleki vélekedésére rálátni abból a szempontból, hogy kit tartott veszélyesnek önmagára és a pártjára nézve, és feltűnő, hogy Csáky Lászlót jóval kevésbé gondolta annak, mint Béldit, jóllehet Csáky az egyik leghatározottabb támogatója volt az udvari párttal szembeni fellépésnek.¹⁵¹ Ugyancsak kevésbé érezte veszélyesnek Paskó Kristófot. Paskónak hatalma és vagyona, katonasága valóban nem volt, de képes volt elhitetni a főurak egy részével, hogy a portán kivételes befolyással bírt.¹⁵²

November folyamán Bethlen János még megpróbálta lecsillapítani a láthatóan egyre jobban szerveződő Teleki-pártot, ugyanakkor a levele meglehetősen ironikusra sikerült, hiszen megemlítette, hogy mendemondák alap-

és valóságos lévén az dolog, provideálhatni. Ha pedig egy értelemben nem leszen vele, el nem bocsátják; úgy osztáng palást nélkül leszen az dolog... Sokat építek igen én Nemes János uram assecuratióján, ki az háromszéki atyafiak felől felele... Jovallanám Nemes János uramat oda hivatni, nám nem messze; ő kegyelmének az dologot egészen értésére adni és ő kegyelmének parancsolni, cirkáltassa meg oda be az dolgokat. Sárpataki uramat is hivatni, vagy hiteles ember által az dolgokat értésére adni. Barcsai Mihály uramat is, tisztességes conventiót adván, meg kellene kötelezni, tetszését ezekben az dolgokban venni; ő kegyelme Keresztési uram dolgát kicirkálhatná. Szebenben is az királybirónak, polgár mesternek dolgokat öcsém Székely László uram által értékre adhatná ő nagysága, és elméjek hol jár, kitanulhatná. Kornis, Mikola uramékat is hivatván, meg kellene az dolgokat jelenteni; nagy böcsületnek tartanák, hűségekben erősödnének. Haller Pál, János uramnak is iratni kellene az dolgokról... Ha volna ki által, az brassai bíró elméjét is meg kellene próbálni, hol és mint jár. Az székelységen Kornis, Bethlen Gergely, Nemes János, Daczó uramék lévén főtisztek, ő kegyelmeknek mindenikének realis affectióját hiszem lenni ő nagyságokhoz, nem hiszem, az székelységet semmire is vihessék... Győrőfi uram által kitanulhatná ember Dániel István uram elméjét."

150 TML. VII. 567. „Kegyelmetek együtt, Tófeus uramat is melléjük vévén, menjenek Gilányiné asszonyomhoz, oda híván Toldalagi János uramat is, ő kegyelmének értelmét is vegyék és elsőben asszonyunk elméjét disponálván, urunkkal ő nagyságával fogadtassa fel Kegyelmetek, legkisebbet is Kegyelmetek híre nélkül nem cselekeszik, az dologot főhopmester uram írása szerint jelentsék meg; az dolgoknak cirkálására mindenfelé küldjenek el” Tófeus megnyerése ugyanakkor már valójában megtörtént, hiszen ő már Béldiék bebörtönzése előtt is Béldi ellen prédikált, és az udvari párt mellett tette le a voksát.

151 TML. VII. 571. Teleki Mihály levele Rhédey Ferencnek 1677 novemberében: „Csáki uram s Keresztési uram hogy oly nagy dologt véghez vihessenek, nem hiszem; Keresztési uram pedig hogy Csáki urammal megegyezhessen, nem hihetem. A mi nagyobb, Csáki uram talám nem bántaná sógorait."

152 TML. VII. 576. „Paskó ebsége volna kevesebb, csak több, nagyobb, ártalmasabb társai ne volnának."

ján szerveződött egy olyan koalíció, amelyben Kászoni Márton páter is jelen volt, noha ő bizonyosan nem volt az erdélyi református nemesség jóakarója: „Keresden Bethlen Elek uram, noha ő kegyelme volt igen súlyos beteg (az mint hogy ma is nincsen egészségben), olyan hírt költének, hogy Bethlen Farkas uram halálos betegségére hívnák, noha Bethlen Farkas uram oly beteg volt akkor, hogy jól meg is kostolta az csipőst az odagyülekezett barátival; ilyen praetextussal Elek uram éjjel megindulván tizenkét lovon, Sz. Miklóstra ment az bátyjához. Ott találta Bethlen Gergely uramat, Mikes Kelemen uramat; az mint az estve jöve arrúl is hírem, páter Kászoni uramat is. Mit és mi formán tractált, magok tudják ő kegyelmek, de Bethlen Elek uram későnek tartván, hogy maga vissza érkezhessék Keresdre, postán küldte szolgáját, ki által megparancsolta, hogy az bonyhai jószágból is, az keresdiből is mentül felesebb puskást vegyenek fel, igen erősen őriztessék az keresdi kastélyt, mert Béldi Pál hadastúl indult meg ő kegyelmek ellen; másfelől Bethlen Miklós is más rendbeli haddal. Volt köztök olyan beszéd is, hogy feleségeket Szebenben költőtessék az reájok közelítő veszedelem előtt. Itt Keresden is futkosnak imide amoda puskaporért. Tegnap is hoztak egy vékányit. Ugyan tegnap az maga cigányival is mind csináltatta az vas golyóbisokat Bethlen Ferenczné asszonyom. Azomban az puskások rendkívül való őrzése is meg van. Ezekben pedig az ő kegyelmek inventiójiban igaz egy szó sincsen, mert Bethlen Miklósnak nemhogy hada volna, de az maga szolgálain kívül az egész országban egy embernek sem parancsol; sőt az felesége szüléséhez közelítő állapotban lévén, még csak arra is nincsen alkalmas helye, az hol megállapodhassék az pestis miatt, hanem én engedtem meg Bethlen Miklósnak, hogy ha akarja, ide hozza háza népét. Béldi Pál uram hada (ha volna is) in tanta locorum distantia hiszem nem járna az aerben, hanem az földön kellene járni; de ezt maga az dolog refutálja minden részeiben. Hanem könnyü által látni ezaránt az titkos fel(tett) célzt, úgymint ezt: az semmiből formált hadtúl tettétvén ő kegyelmek mintha igen félnének, kétség nélkül az udvar kegyes istenfélő elméjét akarják felindítani az ellen, az ki felől ezt az csudás hírt csinálták; hanem ha egyedül az páter Kászoni uram interessentiája csendesítené az dolgokat, az ki nem tudom micsoda casusból talált odaérkezni az gyülekezetben. Kétség nélkül keresztény religióknak igen jóakarója lehet.”¹⁵³ Bethlen, mint akinek már nincs vesztenivalója, mind Telekit, mind pedig Béldit az erdélyi református elit „oszlopainak” nevezte a levelében, és azzal kapcsolatos félelmeit fogalmazta meg, hogy az ellenségeskedés valójában az erdélyi reformátusságnak árt. Teleki végül maga is meggyőződött róla, hogy Bethlen Miklós kellően megijedt az elfogatásának köszönhetően, mintsem bármilyen szerveződésben részt kívánt volna venni: „Bethlen Miklós uram ír nekem is egy levelet. Nekem úgy tetszik, ő fél inkább, mint sem legkisebbet is indítana; én egyáltalában nem gyanakodhatom hozzá.”¹⁵⁴ Kapyval azonban a levelezése egyre ingerültebbé

153 TML. VII. 580–581.

154 TML. VII. 583–584.

vált.¹⁵⁵ A leveleinek tartalma és hangneme alapján elmondható, hogy Teleki ekkorra egyértelműen az udvari párt megfellebbezhetetlen vezetőjévé vált. November 20-án három közeli barátja, Bethlen Gergely, Mikes Kelemen és Székely László kereste meg levélben, és a levél egésze arról árulkodik, hogy az urak a politikai közhangulatot veszélyesnek látták, és Teleki irányítását igényelték.¹⁵⁶ November folyamán az általános félelem olyan erőssé vált, hogy a székelyek felkelésének a híre terjedt el.¹⁵⁷ Négy nap múlva Székely László egy újabb üzenetben sürgette Telekit.¹⁵⁸ Bethlen Miklós egy november 25-i levelében azt állította, hogy elsősorban Mikes Kelemen, Bethlen Farkas és Székely László terjesztették a valótlan híreket, sok esetben a szolgálk által: „Mikesné asszonyom szolgálja azt kérdezte tőle az asszonya szavával: hol hagyta az székely hadakat, hol hallotta híreket. Székely László uram szolgálja meg ugyan azt kérdezte: Láttá-e kegyelmed Bethlen Miklóst oda be Bodolán? melyre emez felelt: Én nem láttam, nincs is ott. Arra a szolgál nagy zelussal: de Isten engem úgy segéljen, ott vagyon. Bethlen Farkas uram cselédi meg ismét azt mondták, azért kellett úgy sietni az uraknak, hogy én négy vagy öt száz lovassal jöttem, hogy felverjem. Ezek mind bolondságok.”¹⁵⁹ Akármilyen ügyesen vagy ügyetlenül próbáltak egymás előtt színlelni és rejtőzködni az erdélyi főurak, Bethlen Miklós meglehetősen jó helyzetértékeléssel írta ugyanebben a levelében Telekinek, hogy „Béldi uram szavára bizony harmad időn sem kelnek vala azok fel, ha mások is ne legyenek; ha Nemes János, ha Lázár István nem akarja, soha bizony Béldi uram csak maga hogy véghez vigye, nem hiszem; hogy pedig bolondul olyan nagy dolgot kezdjen, azt sem hiszem, mert tudom, mely hihetetlen, mely félelmes cunctator ember; hanem attól félek, hogy már az ördög közinkbe tojván, igen meg ijed s úgy ha valami bolondságra fakad.”¹⁶⁰ A hírek folyamatosan székely hadak felvonulásáról szóltak, Szilágyi Sándor pedig, részben Bethlen Miklósról, részben pedig a tanúvallomásokra alapozva, egy átgondolt összeesküvés körvonalait vázolta fel.¹⁶¹ A levelezések mint egodokumentumok és mint lehetséges eszközei a saját narratíváknak, a mások befolyásolásának, a rejtőzködésnek és színlelésnek, valamint a dezinformálásnak egy ennél kevésbé tudatos képet festenek a korban történekről. Bethlen János ekkorra közel volt a halálhoz. A fia, Bethlen Miklós félt egy újabb

155 TML. VII. 586. „Lelkem uram, csak koczódik Kegyelmed minden levelében. Bizony nem teszem én magamat vétessé, hidd el Koma, mert én bizony nem vétettem Kegyelmednek s nem is vétek.”

156 TML. VII. 594.

157 TML. VII. 596.

158 „Én Uram Mikes és Betlen Gergely uramékkal Pocstelkéről írtunk vala levelet, de azután sűrűn hozván az székelyek felkeltét, nem állhaték ott meg, hanem idejöttünk mind hárman. Betlen Farkas uram is majd beérkezik. Rédei uram után, Naláczai uram után is elküldtek, úgy Csáki uram is behódolván beérkezik.”

159 TML. VII. 599.

160 TML. VII. 600.

161 EOE. 16. 62–64.

bebörtönzéstől. Haller János, Bethlen János tisztelője és barátja óvatos ember volt. Apor Lázár pedig, akinek a tanúvallomása alapján számos, Szilágyi által említett mozzanatot ismerünk, azok közé tartozott, akik éppen elárulták a szervezkedést, sőt őt rokona, Apor István igyekezett is kimenteni a megvádoltak és elítéltek közül, azaz érdekében állhatott a többiekre vallani. Nehéz tehát a valós összeesküvés szálait megtalálni, sokkal valószínűbbnek látszik egy olyan forgatókönyv, ahol néhány új vezetőjelölt igyekezett előtérbe kerülni és esetlegesen újjászervezni azt, amit Bethlen János elkezdett. Látható ugyanakkor, hogy azok, akik aktivizálódtak, már nem voltak ugyanazok, és nem is ugyanazokért a célokért szerveződtek, mint korábban Bethlen. A kancellár Bethlen János egyik központi terve az erdélyi református elit megszervezése volt, aminek a katonai megtámogatását a székely főtisztségek megszerzésétől várta. Az ő szövetségi rendszerébe még Nemes János háromszéki főkapitány éppen úgy beletartozott,¹⁶² mint Béldi, sőt vele hamarabb létesített kapcsolatot azáltal, hogy 1667-ben a fia házassága révén azzal a körrel került rokonságba, amely a Székelyföldön Basa Tamás révén Barcsai Ákos régi hívének számított. Ilyen új belépő volt Csáky László,¹⁶³ de valójában Kapy György is a körülötte kialakult politikai légüres térben döntött a csoporthoz való csatlakozás mellett. Csákyt az sodorta Béldi köréhez,¹⁶⁴ hogy konfliktusba keveredett Bánffy Dénessel, és már annak elfogatásakor is Bethlen János mellett állt.¹⁶⁵ A Bethlenek azonban kivonultak az események központi alakjai közül, és a leveleik inkább azt sejtetik, hogy tompítani próbálták a közeledő újabb konfliktust. Bethlen Miklós egyenesen arról írt Telekinek november végi, előbb már idézett levele végén, hogy tudomása szerint Béldi Pált és Daczó Jánost, akik ekkorra folyamatos háborúságban álltak egymással, Kálnoki János megbékí-

162 Nemes maga is fontosnak tartotta a református elitcsoport súlyának a megőrzését. Nem véletlen, hogy még 1678 januárjában is azt írta Telekinek, hogy „csendes utakon való megorvosolását javallom az dolgoknak, mert félek, inter duos etc... Oh édes Komám uram félek én, sokaknak jövődölése s írása szerint vallásunk oppressióját mi magunk ne siettessük.” TML. VIII. 4–5.

163 Csáky László 1658-ban szökött, apja akarata ellenére Erdélybe, megalapítva a család erdélyi ágát. MOL P. 71. Fasc. 28. No. 67. és 68. A Kálnoky Katával kötött első házassága rögtön a székelyföldi elithez fűzte az erdélyi kapcsolatrendszerét. A Csákyak erdélyi tevékenységéről lásd: Papp, Klára (2012) *Útkereső Csákyak az Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban*. In: «...éltünk mi sokáig két hazában...»: tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 194–217.

164 Csákyt Cserei úgy jellemezte, mint aki már ifjan is nagyra vágyott: „gróff Csáki László vadászatot szeretvén, sokat is praesumálván magának s neheztelvén azt hogy öneki nem igen adatik promotiója, noha Bánffy Dénesnél magát, maga ítelete szerint, érdemesebb személynek tartana, hogy boszuságot tegyen Bánffy Dénesnek...” In: Miklósvárszéki Cserei Mihály históriája. Szemelvények. Kiadta Angyal Dávid. Bp. én. 9.

165 Papp, Klára (2012) *Útkereső Csákyak az Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban*. In: «...éltünk mi sokáig két hazában...»: tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 210.

tette.¹⁶⁶ Teleki válaszlevele azonban azt sugallja, hogy ekkorra megszületett a döntés, és elzárkózott az újabb közvetítési kísérletektől: „Micsoda dolgokban legyenek némelyek oda bé foglalatosok, vagy csak rájuk fogták, Isten s kinek-kinek maga lelke tudja; ha csak tized része igaz is, sok.”¹⁶⁷

Az bizonyos, hogy 1677 novemberének a végére Béli Pál egyértelmű közelséggé vált Erdélyben, akivel való találkozás után többen úgy érezték, hogy magyarázkodniuk kell. Ilyen volt Haller János is, aki Telekinek írta, hogy „hallom, némely nem barátim engemet is bűzben keverték azért, hogy Béli uramnál voltam. Ha ez vétkes dolog, hirdessék ki, kinek szabad házához menni s kinek nem, mert egyébaránt effélében akárki is megbotlik. Láttam, hogy az urunk kedvén beszélgetett ő kegyelmével; én ahoz képest szabados társolkodást gondoltam lenni, semmi tilalmat nem tudván arról.”¹⁶⁸

A legtöbben úgy érzékelték még december elején is, hogy Béli Pál magánjellegű konfliktusai álltak a feszültségek hátterében. Keresztesi Sámuel szerint „sok rút elegy-belegy alkalmatlan hírek folytak az elmúlt napokban Betlen uramék s Béli uram iránt, hogy egymás ellen mint igyekeztek volna.”¹⁶⁹ Keresztesi Bethlen Miklóshoz hasonlóan próbálta az udvari pártot meggyőzni arról, hogy Béli nem alkalmas egy lázadás megszervezésére. Keresztesi Béli egyre jobban elhatalmasodó köszvényét hozta fel indokul.¹⁷⁰ Ha hihetünk Nemes János decemberi levelének, akkor nemcsak Telekiék féltek Béli székely seregétől, de a székelyek is Teleki hadától, olyannyira, hogy Bélinek kellett az altisztjei által üzeneteket küldeni, amiben Teleki hadainak jövetelét álhírnék nevezte.¹⁷¹

A Teleki levelezésből úgy tűnik, hogy december 19-re az udvari párt cselekvésre szánta el magát. A legszűkebb, belső kör mellett felsorakozott Kornis Gáspár és Macskási Boldizsár is, akik mind Háromszékre mentek, és a csíki és háromszéki mozgásokat figyelték. Lázár István, Petki István veje Béli hívének számított, attól tartottak, hogy mellette felsorakozik az a csíki had, akik II. Rákóczi György és Kemény János mellett is kitartottak. Mikes Kelemen ekkorra a Béli

166 TML. VII. 601. „Az mely emberem Kaczáig ment volt, az hallotta Béli uram embereitől, hogy Kálnoki Sámuel Daczó Jánost megbékéltette volna Béli urammal és hogy Daczó Bodolán volt volna. Igaz-e, nem-e, ők tudják”.

167 TML. VII. 602.

168 TML. VII. 603.

169 TML. VII. 609.

170 „Nyavalyás Béli uram felől mostan érkezett brassai ember azt beszéli, nemhogy Betlen uramék vagy valaki ellen igyekeznék, de igen nehéz betegségben fekszik, mégis mást hirdetnek az emberek.”

171 TML. VII. 613–614. „ez órában érkezének mind magam szolgálaim s mind oda be való becsületes emberek hozzám, kiktől értem, minemű rettenések voltak oda be elsőben az felőlök költött hamis hír miatt, azután az innen kívül közökben ment hamis hírek miatt; mely az volt, hogy Kegyelmed az Kegyelmed hadaival megyen közökben, ki miatt nem kicsin rettenés volt köztök és többire sokak szekerek hátán voltak, valamíg Béli uram az vicékel czédulát jártattatott az falukon, hogy semmi nincsen benne.”

körüli csoporttal szembeni fellépés egyik legaktívabb tagja lett.¹⁷² Macskási Boldizsár ugyanakkor egy részletesebb levélben számolt be Telekinek arról, hogy Kornissal Nemes Jánosnál szálltak meg Hídvégen. December 19-én Csíknak, 20-án pedig Háromszéknek volt a székgyűlése. A háromszéki gyűlésen Béldi Pál is részt vett.¹⁷³ Ekkorra már az udvari párt számára is világossá vált, hogy Paskó Kristóf portai segítséget próbált szerezni a Béldi-körnek, valamint a szebeni szász politikai körökkel is szoros kapcsolatot épített ki. December 20-án a Nemes által írt jelentés szerint semmi rendkívüli szerveződés nem történt a székgyűlésen.¹⁷⁴ Ezzel szemben 23-án Apor István úgy látta a székgyűlésen történeteket, hogy „mivel Kálnoki Bálint, Henter Mihály és János, Gerébek voltak expedált követek Háromszékről a végre, hogy mivel ad 5. Decembris hírdetett gyűlésében Csíknak jelen nem voltak az gyergyaiak és akkori confederatiójokat az csikiak és kászoniak adták volt csak magok neve alatt, kit most Gyergyó és confirmálna, mely meg is lőtt, melynek is continentiája nem egyéb, hanem hogy kegyelmes urunk méltóságát, hazánk és nemzetünk szabadságát minden úton módokon együtt oltalmazzuk. Ez a színe, de az veleje az, hogy Kegyelmedet, Uram, Naláczi uramat, Székely László uramat mint veszthessük el; mert a bizonyos, hogy Kegyelmed az feltett cél.”¹⁷⁵ A két ember gyökeresen eltérő helyzetértékelése jól mutatja, hogy míg Nemes nem látta jelentősnek a székelyek közti elégedetlenséget, és összeesküvés kitörésének a jeleit sem látta, addig Mikes, akinek érdekében állt nemcsak a székelyföldi vezető elitcsoporttal való leszámolás, de az is, hogy az ő bukásuk árán a saját karrierjét építse, a támadást szorgalmazta: „Itt, Uram, bizony valóba szükség volt az bejövetel, mert az sok hamis hírekkel annyira eltöltötték volt az embereket az háromszékiek, hogy egészen elhitették volt szegényekkel az mi kegyelmes urunknak portától való nagy haragját és ő nagysága megváltoztatását, Zólyomi megindítását, ő nagysága portán való embereinek lenyakazását; azt is, hogy Kegyelmed az francia és több idegen hadakkal jó avégre, hogy fegyverrel is felvegye az székelyeket az magyarországi hadakozásra.”¹⁷⁶ Lázár István az egyike volt azoknak, akikkel szemben Mikes Kelemen határozottan fellépett. Lázár a lehetséges támadások elől bemenekítette a családját Beszterczére, ami lehetett a szervezkedés jele is, de az udvari párttól való félelemé is: „Értettem udvarnál létemben olyan szót is, hogy olyan vélekedésben is voltak, hogy én olyan végre költöztettem vóna be feleségemet, gyermekemet Beszterczére, hogy az váraasiaknak elméjüket fascináljam. Azt akarom, Uram, ha az mű kegyelmes urunk kételkedik bennem s Kegyelmetek, eskessék meg az egész várast ellenem s ha hagyott voltam is valakitől hozzá, vagy említést töttem volna is valakinek ezen mostani materiákról (kiben sem hírem, sem tanácsom nem volt), az váras piacán akasztasson bár fel ő nagysága. Hanem tudják böcsületes emberek, többi

172 TML. VII. 616–617. Mikes Kelemen levele december 19-én Teleki Mihálynak.

173 TML. VII. 617.

174 TML. VII. 618.

175 TML. VII. 618–619.

176 TML. VII. 619.

közt nagyobbik Toldalagi János uram és Keresztúri János uramék, micsoda rettenetes Istennek látogató ostora volt rajtam az pestis miá, minden jószágomból kiszorulván úgy annyira, hogy cselédestől sokáig más ember háta megett kellett laknom. Végre látván feleségemnek is következő nyavalyáját, úgy kellett bátorságosb és alkalmatosb helyre beköltöztetnem az pestis előtt cselédimet. Magam is benn lévén egy kevésség, urunk ő nagysága Katonában való jövetelét értvén, ő nagysága udvarlására menvén, onnan Pusztá Kamarásig késértem ő nagyságát. Katonában hallván az ő nagysága méltóságos szavaiból az székelységen fenn forgó rossz híreket az insurrectiójok felől, kin is álmélkodással csudálkoztam, holott én bizony addig hírit sem hallottam. Udvartól visszatérvén, Baló László uram által jelentém az mű kegyelmes urunknak, hogy magam be akarok jöni itt való házamhoz az innepekre, ha mit fog parancsolni ő nagysága s ő nagysága kegyelmes annuentiájából jöttem volt be is, nekem semmit nem parancsolván ő nagysága; interim én még vagy negyed napig erkedi házamnál mulatván, mikor ide bejöttem, azelőtt már addig Csíkban az háromszéki követek eljárván, minden conclusumokat végbe is vitték, az gyűlést is régen peragálván, úgy értvén Daczó uram intimatiójából, mivel ő kegyelme is jelen volt az háromszéki conclusumban. Leginkább abban ütköztvén meg, székünkbeli emberséges emberek is úgy concludáltak, sőt az mint fül hegygel érttettem, erős reversalist is adott volna ő kegyelme oda, his interpositis conditionibus, hogy az csíki kapitányság és successivis temporibus az czikmántori jószág neki megadassék etc. Úgy volt-e, nem-e, én azt nem tudom... Béldi urammal pedig én, Uram, bizony hűtellel confirmálok, az pünkösti gyűléstől fogva szemben nem voltam, sem szememmel nem láttam.”¹⁷⁷ Az általános félelem elharapózott a főurak között. Keresztési Sámuel 1678. január 2-án amiatt próbálta megvédeni magát, mert Szebenben járt, és az udvari párt Szebent Bethlen János pártjának találkozóhelyeként tartotta számon.¹⁷⁸ Ugyanekkor Bethlen János is levelet küldött Apafinak, nagyon hasonló tartalommal. Eszerint ő, noha nagyon beteg, olyan híreket hallott, hogy sokan őt sejtették több esemény mögött. Például, hogy Szebenben a találkozót ő szervezte személyesen, valamint hogy ő állt a háromszékiek és a szászok közötti tárgyalások mögött is, csakúgy, mint Paskó portai machinációi mögött.¹⁷⁹ Január 3-án Csáky László felesége, Bethlen Éva már arról írt Telekinek, hogy Béldit óvták attól, hogy az udvarba menjen, mert féltették, hogy ott baj érheti.¹⁸⁰ Január 8-án Apafi úgy értesült, hogy Csáky László Háromszékről Csíkba ment. Ebből az egész udvari párt, Apafit is beleértve egy közeli támadásra következett, jöllehet Csákynek nem volt serege.¹⁸¹ Ugyanezen a napon minderről azt írta

177 TML. VII. 624–625.

178 TML: VIII. 3.

179 EOE. 16. 420–422.

180 TML. VIII. 7.

181 TML. VIII. 7–8. „Ugy értjük bizonyosan, hogy Háromszékről Csíkba Csáki László bément, hol is elhiszszük semmi jó dolgokat nem munkálkodik, melyhez képest Kgdnek kglmesen poroncsoljuk, úgy disponálja az hadakat, hogy mihelt ujbanan

Nemes János, hogy „itt az dolgokat úgy nem látom, hogy ő Nagysága ellen insurgálni akarnának, mindazáltal mi vagyon az emberekben, Isten tudja. Csáki uram Bodolán vagyon ötvennégy lóval; ők vígan laknak.”¹⁸² Nemes ebben a levelében az események két legfőbb aktoraként Csákyt és Paskót jelölte meg, azt a hírt erősítve, hogy a környezetében sokan az Apafival szembeni portai retorziókat hangoztatták.¹⁸³ Teleki maga is azt írta Naláczy Istvánnak, hogy mivel a székelyföldi főkapitányok és főkirálybírók mind Apafi mellé álltak, a székelyek a főtisztjeik nélkül nem láznak fel.¹⁸⁴ Teleki még ekkor is Béldit tekintette a készülő szerveződés egyik főszereplőjének, de az idő múlásával egyre többször említette Csáky nevét is, mint akiknek a hűségét biztosítani kell.¹⁸⁵ Végül a székelyek gyűlése megfogalmazott egy levelet, ami nem volt egyértelmű, és panaszokat sorolt fel. Azt Nemes is úgy látta, hogy nem a fejedelem ellen íródott, de Nemes, valószínűleg óvatosságból, mégis megtagadta az aláírást.¹⁸⁶

Apafi teljesen ráhagyatkozott a hozzá érkezett hírekre, és ez teljes bizonytalanságot eredményezett.¹⁸⁷ A legtöbb valós információt az a Nemes János szolgáltatta neki, aki maga a levelei alapján inkább az egész ügy elboronálásában volt érdekelt, nem pedig valamilyen harc kibontakozásában. Sajátos módon ekkor Apafi nem elsősorban Béldit, hanem Lázár Istvánt találta harciasnak, ami ismét csak azt mutatja, hogy Béldi koránt sem tűnt valamiféle fegyveres támadás főszervezőjének még Apafi szemében sem. A fejedelem 1678. január 13-án Telekinek írt levele elég pontosan érzékelteti a helyzetét: „Mi soha el nem tudunk igazodni az mostani rossz fenforgó dolgokban, mert ha egy nap egyképpen hozzák az híreket, másnap másképpen, és ha egy helyről egyképpen hoznak valami oly dolgot, más helyről ellenkezőt hallunk. Prásmárt lévén Háromszéknek gyűlése, mit végeztek magok tudják. Onnét Nemes János uramhoz számos követeket küldöttek, kérvén azon elsőben ő kegyelmét, hogy nem tudjuk mit subscribáljon, ő kegyelme resolválván magát, hogy nem cselekszi és pirongatván is magok cselekedeteiről, men-

poroncsolatunkat vészi felőle, mentest indulhassanak. Rédai Ferencz uramnak is írtunk, hogy az dragonyokat oly dispositióban tartsa, hogy mihelt poroncsolatunkat vészi, mivel azok közelebb vannak, mentest jöhessenek.”

182 TML. VIII. 8.

183 „Várnák Paskót, mert minden bizonnyal ők küldték el;... Mi lesz belőle, Isten tudja, itt bizonyosan úgy hiszik, az fejedelemnek rosszul van dolga portán”.

184 „mind az öt székely főkapitányok ő nagyságának igaz hívei lévén, az királybírákban sem kételkedvén, rettenetes hiteket tévén Béldi uram is, hogy fegyverre erumpáljanak, alig hihetem, az gyűlés is, kit olyan kívántak, előttök lévén, főtisztjek nélkül nem hiszem fel is ülnének.”

185 „nem ártana talán ő nagyságának Béldi uramnak is iratni jó declaratióval, megírván ő kegyelme felől való híreket, inteni az hűségre, securussá tenni az ő nagysága kegyelmessége felől ő kegyelmét. Csáki uramat sem ártana talán udvarhoz hivatni assecuratiót küldvén ő kegyelmének, ha eljűne, jó tisztességesen kellene látni, ha el nem menne, abból kilátszanék egészben dolga.” TML. VIII. 10.

186 TML. VIII. 11–12.

187 TML. VIII. 13–15.

tették magokat, hogy ellenünk semmi feltett gonosz szándékjuk nincsen, sőt készek hűségünk mellett életeket is letenni; azután kérték ő kegyelmét, hogy hozzánk való követséget vállalja fel, melyet hírünk nélkül ő kegyelme nem akarván cselekedni, poroncsoltuk, hogy vállalja fel. Béldi uram is kívánván ő kegyelmével való szemben létét, úgy hisszük ma szemben volt, az honnét is ide várjuk. Csikból érkezvén emberünk, kit is Lázár István uramért küldöttünk volt, poroncsolván ő kegyelmének hozzánk való jövetele felől, de micsoda mentegető levelet küldött ő kegyelme nekünk, im Kegyelmednek in specie odaküldöttük. Nekünk úgy tetszik, fejedelméhez nem rendes levél (az levelet visszavárjuk) noha az mint maga tudja Kegyelmed, mint resolválák magokat cziki híveink hozzánk való hűségekben, azután is egynehány ízben sergkengetvén őket hűségünkre, mindenkor engedelmes hűségeket ígérték, de most úgy informáltatunk, hogy egyátaljában egy vagy két emberen kívül már ott mind benne vannak azon factióban, csak várnak azon poroncsolattól. Már mind ezekhez képest, noha örömet az országban lármát nem csinálnánk, mindazonáltal magunk becsületes híveinek életekre s az ország megmaradására is akarván vigyázni, ha különben ezt a tüzet meg nem olthatjuk, kételenítettünk természet szerint való szelidségünk ellen is más mediumokat keresni annak lecsendesítésére, melyhez képest kegyelmesen és serio poroncsoljuk Kegyelmednek, disponálja úgy az magyar hadakat és ha úgy kívántatik, az lengyel hadakat is, olyan készséggel legyen, ha második poroncsolatunkat vészi, mentest indulhasson udvarunkban.”¹⁸⁸ Lázár István csíki főkirálybíró január 8-án írta Apafinak az említett levelét, amelyben rossz egészségi állapotára és a felesége betegségére hivatkozva mondta le a fejedelmi udvarban való megjelenést, és emellett azt is állította, hogy Daczó János terjesztett róla valótlan híreket. Ismerve Daczó ekkori szerepét, ez az állítás részben egészen biztosan igaz volt, hiszen Daczó folyamatosan túlzó és Béldire, valamint Lázárra nézve terhelő üzeneteket küldött az udvarba és Telekinek is. Ennek ellenére Lázár István valóban sértett volt, talán éppen Daczó főkapitányi kinevezése miatt, amit Petki István vejeként és a Gyergyóban őshonos család sarjaként nyilván magának szeretett volna.

Azt, hogy január közepére teljes volt a bizonytalanság, jól szemlélteti Naláczy Istvánnak Telekihez írott levele, aki maga is arról számolt be, hogy Nemes János és Mikes Kelemen levelei számára érthetetlenek voltak, Daczó János pedig azt állította, hogy csíki kapitányként retteg a székbe betenni a lábát.¹⁸⁹ A háromszékiek prázsmári gyűlésén végül Nemes Jánost kérték fel a székelyek, hogy közvetítsen köztük és a fejedelmi udvar között, de ekkor sem látható Béldi vezető szerepe vagy akár csak olyan momentum, amely arra utalna, hogy ő fegyveres

188 Két nap múlva, január 15-én viszont már úgy fogalmazott a fejedelem, hogy „úgy látjuk, háromszéki híveink csak nem akarnak csendesedni, melyet megláthat Kegyelmed Nemes János és Mikes Kelemen uramék levelekből”. TML. VIII. 17–18.

189 TML. VIII. 18.

felkelést kívánt előkészíteni.¹⁹⁰ A közvetítésről Nemes január 19-én számolt be részletesen Telekinek: „mint egy mediator volnék az szék küldvén urunkhoz ő ngához ilyen punctumokkal:¹⁹¹ 1. Most is veszik eszekben, hogy nem szűnnek a vádlók ő kglmeket méltatlanul vádolni, kiben nem vétkesek. 2. Igíri ő nga orvoslását, kiben nem is kételkednek, de az modalitást más képpen nem látják, hanem ha ő nga az gyűlés helyén praesens nem leszen és az hadakat ő nga nem amoveálja, mert másképpen senki nem merné ki is mondani meg bántódását, tévén fel, az harmadik esztendőben az novemberi gyűlésben mikkel fenyegették őket. 3. Számos esztendőktől fogván vádoltattak ő kglmek, mind eddig is sem személy szerint senkiben, sem közönségesen senkiben hűségtelenséget ő nga nem tapasztalt, kihez képest securus lehet ő nga az ő kglmek hűségében. 4. Az helytelen panasz miá szintén utolsó romlásra jutott ez az haza, azért annak idejében az vádlók ne legyenek bírások. Ezeket én proponáltam. Ugy látom, az mi kegyelmes urunk ő nga minden rendes dolognak el követője lenne, de félek rajta Farkas Pálként túl vagyunk azon, mert Paskó az kapucsi vasárnap érkezék bokor estvén; már ez mit hoz, nem tudatík. Egyéboránt én is, édes Komám uram, minden rendes dolgokat csendes úton szeretnék csendesíteni, a mint ő ngának s mind az uraknak meg mondtam s úgy látom, arra is hajol dolgok, csak az kapucsi ne rontsa el.”¹⁹²

Teleki egyik levelében az a teória is megjelent, hogy Béldi és veje, Wesselényi Pál együtt kívántak a fejedelemre vagy a fejedelmi udvarra támadni, ez viszont, a két ember közötti folyamatos konfliktusokat ismerve, nagyon valószínűtlen.¹⁹³ Ekkorra az a helyzet állt elő, hogy Wesselényi és Béldi együttes megvádolása jelentős teret nyithatott volna Teleki számára a bujdosókkal kapcsolatosan és az erdélyi belpolitikában is. Ezt ő remekül érzékelte, ahogyan az ekkor általa írtak bizonyítják: „nem kér Veselényi Pál uram passust, szélytében szállítja az Szilágyban az hadakat; olyat mondott böcsületes embereknek nem régen ő kglme, urunk ő nga s én csak biztatjuk, de ha Béldi uram dolgában elő mehetne, vagy maga, vagy más mentest közikben menne, dolgokhoz látnának. Bizony még is ha Veselényi Pál uram leszen az director, félek, kárunkkal ne érezzük meg. Én úgy hiszem, a portán is, kivált ha Kapi uram egyet ért velek, azzal fogják ő ngát vádolni, hogy urunk csak szóval tartotta eddig az magyarországiakat, de az németnek favorizál.”¹⁹⁴

A teljes bizonytalanságba változást a Nemes által is emlegetett kapucsi basának és Paskó Kristófnak a Bukarestbe érkezése hozott, amiről Székely László tájékoztatta Telekit.¹⁹⁵ Székely úgy értesült, hogy Paskó Teleki Mihály elfogatása ügyében szervezkedett. A levelében Lázár Istvánt, Apor Lázárt és

190 TML. VIII. 22.

191 EOE. 16. 65.

192 TML. VIII. 32–33.

193 TML. VIII. 23. Teleki Mihály levele Naláczy Istvánnak 1678. január 18-án.

194 TML. VIII. 25.

195 TML. VIII. 28–29.

Kapi Györgyöt nevezte meg a szervezkedés tagjaiként. Ő már egyértelműen Paskó megöletéséről írt, valamint arról, hogy Daczó Jánosnak Csíkszéket, míg Bethlen Gergelynek Udvarhelyszéket kellett fegyverbe szólítania.¹⁹⁶

Összegezve január végére az udvari párt egy olyan forgatókönyvet vázolt fel, amely szerint Béldi Pál a veje révén kapott volna katonaságot, míg Paskó Kristóf a portán szervezkedett volna Apafi vagy az udvari párt ellen. Ez az egész történet azonban sok ponton homályos, például január folyamán Béldi újra betegeskedni kezdett.¹⁹⁷ A betegség ugyan az esetek többségében kiváló indokul szolgált a főuraknak a kötelezettségeik el nem végzésére vagy bármiből való kimaradásra, azonban Béldi esetében több forrásból tudjuk, hogy szamosújvári bebörtönzése idején a köszvénye súlyosbodott, ami ettől kezdve folyamatosan gyötörte. Tehát továbbra is kérdés, hogy Béldi képes volt-e arra, hogy a később vádként megfogalmazott szerepet: az egész összeesküvés koordinálását, irányítását elvégezze. Mellette azonban többen zúgolódtak. Paskó komoly aktivitást mutatott, a háromszéki és csíki székelyek tele voltak sérelmekkel, amelyekre megoldást vártak, ám valójában egyetlen levelezésből sem sikerül összerakni egy jól szervezett összeesküvést, inkább csak bátortalan kísérleteket, sokszor jobbára egy-egy megvádolt csoport ártatlanságának az igazolására. Emellett egyre világosabbá vált, hogy az udvari párt a székelyföldi főtisztek legtöbbszörét maga mellé állította, ezért is lépett be Teleki leveleiben egy másik lehetőség, hogy Béldi a veje révén szerzett hadsereggel kívánt támadni. Erre azonban jelenleg nincsen bizonyítékunk, és a két ember közötti folyamatos konfliktus miatt is kétséges, hogy sikerült volna-e megszervezni. Paskó portai tevékenységéről Bethlen Miklós úgy tudta, hogy Telekit vádolta meg,¹⁹⁸ és ebben a kérdésben sokan értettek egyet vele ekkorra, köztük Bethlen János, Miklós, Kapy György, Béldi Pál, csakúgy, mint Csáky László, sőt Lázár Istváné köre és Haller János is. Ennek ellenére ekkorra már sokan óvatosabbak voltak annál, hogy egy nyílt összeesküvésben részt vegyenek. Végül Paskó Konstantinápolyban a bujdosók támogatásával vádolta meg Telekit. Ekkor Kapy a fejedelem követeként járt a portán,¹⁹⁹ Paskó pedig magát a három nemzet küldöttének tekintette. Ezen a ponton valóban eldőlt, hogy az addigi bizonytalan elégedetlenségből egy rendkívül rosszul szervezett ellenzéki megmozdulás alakult, ami immár a porta elé került, így – Nemes János minden próbálkozása ellenére – már nem lehetett elsimítani. A székelyföldi altisztek különösen aktívak voltak,²⁰⁰ csakúgy, mint Csáky László. Szilágyi szerint Béldi Paskóra várt. Az bizonyos, hogy

196 „Mi azon vagyunk, ha Paskó idejű Fogarasban, eloltsuk láb alól, többször vissza ne menjen, ha lehet Daczó János elmené inent, hogy felvegye Csikott, Bethlen Gergely Udvarhelyszékett s ide hozzák.”

197 EOE. 16. 427-428. Bánffy Zsigmond levele Béldi Pálnak 1678. január 14-én.

198 TML. VIII. 48: „Úgy hallom, Paskó a portán nem urunkat, hanem kiváltképpen Kgltdt vádolta és a török annak igazítására-e vagy csendesítésére, vagy mire (mert ez új processusnak én titulust nem talállok) jött;”

199 EOE. 16. 67.

200 EOE. 16. 70.

január 28-án megindultak a fejedelmi hadak, és az ellenzéki főurak közül többen Havasalföldre menekültek a várható elfogatás elől. Apafi mindezt úgy írta le, hogy „Paskó Christophnak kijövetelitől fogva mint folytanak légyen az idebe való dolgok, sok szóval declarálnunk nem szükség, elég az mi mind Kapucsi elérkezése után s mind előtte egy néhány rendbeli assecuratiót küldöttünk Háromszéki atyafiaknak mind közönségesen s mind személy szerént azoknak, kik véllek egy értelemben voltak, de sokszori hittel való írásunk s obtestatióink mind nekünk s mind az uraknak ő kegyelmeknek semmit nem fogván, kételenítettünk vala bizonyos számú hadainkat fellázadott Háromszéki atyafiaknak lecsendesítésére küldeni; melyre nézve Béldi, Csáki, Domokos Tamás, Apor Lázár, Paskó Christoph, Kálnoki Farkasék Havasalföldében általmentenek”.²⁰¹ Végül az Apafi által említettek mellett a menekülők között volt Belényi Zsigmond és Kálnoki Farkas helyett Bálint, de mint látható, a csoportban jelentős számú székely nemes volt, Béldi mellett Domokos Tamás, Kálnoki Bálint és Apor Lázár is. A történet a szervezetlenség és a bizonytalanság látszatát kelti, ami Béldi vezetői alkalmatlanságát éppen úgy mutathatja, mint a csoport tagjainak eltérő érdekeit. A menekülést követően látható először az, hogy Béldi az egész csoport vezetőjeként²⁰² tűnt fel, amikor tárgyalni próbált a fejedelemmel.²⁰³ Az ekkor látható viselkedés, a hazatérés feltételei azt mutatják, hogy Béldi nagyon bízott abban, hogy Paskó portai kapcsolatrendszere révén elérje a célját, és Apafi megszabadul attól az udvari párttól, akik a megelőző években már éppen elég közel kerültek a fejedelemhez ahhoz, hogy inkább azokban bízson, mint abban az ellenzéki csoportban, akikkel kapcsolatosan állandóan az udvar elleni szervezkedésükről hallott híreket.²⁰⁴ Béldi hadainak létezéséről is teljesen eltérő információk keringtek, ám Telekinek február másodikán Naláczihoz írott levele elég beszédes e tárgyban: „Tökéletesen elhídigye Kgd, ha én ki nem jöttem volna, lett volna hada Béldi Pálnak és bizony innét utól is kerültek volna meg bennünket.”²⁰⁵ Később, március 2-án Teleki ismét ezt írta: „Veselényi uram mindenkor ellent tartott; sőt ha valósággal nem is (de köz hírrel Béldi uram segítségére igyekezett), minthogy az hadakat reá nem vehette”.²⁰⁶ Tehát sem a székelyföldi seregek, sem pedig Wesselényi seregei nem álltak Béldi rendelkezésére, annak ellenére sem, hogy erről, mármint bizonyos számú sereg létezéséről még Bethlen Miklós is említést tett az Önéletírásában.²⁰⁷

Béldi sértődöttsége és Telekivel szembeni dühé a leveleiből bizonyosnak látszik, az azonban nehezen szétszálazható a levelezések sokszori átolvasása után is, hogy Béldi mennyire volt eszköze mindazoknak, akik az ő rangját, tekintélyét

201 TML. VIII. 49.

202 EOE. 16. 438–439.

203 EOE. 16. 72., TMKÁO V. 493.

204 TMKÁO V. 510.

205 TML. VIII. 53.

206 TML. VIII. 91.

207 Bethlen Miklós önéletírása.

és haragját kívánták felhasználni a saját érdekeik szószólójaként. Míg ugyanis a Bánffy Dénes elleni fellépés megfelelően szervezett volt, olyannyira, hogy Teleki Mihály sem tudott ellene tenni, csak csatlakozni hozzá, és menteni próbálta, amit lehet, addig Bethlen János betegeskedése és Bethlen Miklós óvatossága után új ötletadók jelentek meg Csáky vagy Paskó személyében, valamint a székelyföldi második vonal tagjai közül, akik nem rendelkeztek olyan stratégiai képességekkel, mint az öreg Bethlen kancellár. Béldiről pedig kiderült, hogy a kapcsolati hálója, mint ezt később bővebben is kifejtem, nem elég feszes, nem eléggé hozzá kötődő, így nem volt képes mozgatni azt. Az látható, hogy 1677 végén és 1678 elején többen is Béldire tekintettek olyanként, mint aki a vezetőjévé válhat egy, az udvari párt ellen szerveződő akciónak, és megtorolja azokat a sérelmeket, amelyeket ekkor többször felemlítettek. Az 1677 októberében született „szövetkezés” szövege elsősorban azt emelte ki, hogy többen veszélyeztetik a belső békét, és ők ezt megvédendő szövetkeztek.²⁰⁸ Az aláírók azonban látványosan kevesen voltak, az első helyen pedig nem Béldi, hanem Csáky László neve szerepelt, mellettük pedig három, a székelyföldi elit alsóbb rétegeihez tartozó, Damokos Tamásé, Apor Lázáré és Mihálcz Mihályé. Ez utolsó ráadásul sepsisziek alkirálybírája volt, ami a széki főtisztségek között a legkevésbé rangos pozíciónak számított. A felsoroltak mellett többen is szimpatizáltak ezzel a körrel. Ilyen volt Kálnoki Farkas²⁰⁹ vagy a Cserei testvérek is. Ezek a levelek azonban nem elsősorban a hadra kelésről szólnak, hanem az esetleges támadás elleni védekezésről. Cserei György például Brassóban igyekezett hírekhez jutni Teleki esetleges hadmozdulatait illetően.²¹⁰ Cserei György január 27-én arról értesítette Béldit, hogy a katonái a fejedelmi hadak hírére elszökdöstek. Sokan úgy értelmezték, hogy ez egy felkelésre készülő had lett volna, azonban a szövegekben elsősorban a „vigyázás” kifejezés és ennek a szinonimái szerepelnek, ami itt is inkább a védekezésre való felkészülésre utal.²¹¹ A Háromszék közössége által fogalmazott, a fejedelemnek, majd a fejedelemasszonynak címzett beadvány szövege is a hamis vádakkal szembeni védekezést hangsúlyozta.²¹² Mindazonáltal felte-

208 EOE. 16. 403–404.

209 SzOkl. VI. 373–374.

210 SzOkl. VI. 378–379. „azért szükség volna az vigyázás”.

211 SzOkl. VI. 382–383. „Akarám uram kgdnek értésére adni: bizonyosan hozták, hogy Szentpéteren és Somboron feles hadak vadnak, ez az mi földünk futó félben vagy, hogy hallják azokat ott lenni, ezek, kik egy néhányan vadnak, szöktön szöknek, mi haszna ezekkel itt nyomorgani, ha kgdnek tetszik én hanemha házamhoz megyek, onnan is tudok úgy vigyázni, mint itt, mert ezekkel nem is tudok strásálatni is.”

212 EOE. 16. 407. „Nagy fájdalommal és szübeli keserűséggel értettük volt kglmes urunk elsőbben csak fülhegygyei, de annak utánna sűrűséggel jövőn közinkben, hogy némely ártalmas emberek és nem jóakaróink Xgod méltóságos füleit terhelték volna olyan alkatlan hírekkel, melyeknek csak kigondolásától is isten oltalmazzon bennünket, hogy mi köteles hűségünkről elfeledkezvén, Xgod ellen rebelláltunk volna. Nem is csudálhatjuk teljességesen kglmes urunk, mert efféle formált hírekkel tavalyi esztendőben is bennünket sok úttal Nagodnak kedvetlenségében hoztanak, és méltatlanul vádolni nem színtenek, melyért semmi animadversiót nem vévén, ma

hető, hogy többen kívánták volna egy Teleki ellen szerveződött had élén is Béldit látni, ám az ebben az ügyben született levelek alapvetően kis létszámú, semmiképp sem jól szervezett csapatokat említettek, amelyek nem voltak elégségesek semmiféle felkelés végigvitelére. A fejedelem így könnyű szerrel átvette az események irányítását, és a korábbi látványos bizonytalanságot követően rövid határidővel országgyűlést hirdetett Béldi és társai ügyének²¹³ megtárgyalására február 15-re.²¹⁴ Eközben Kapy György a portáról hazaküldte azt a Vajda Lászlót, akit Apafi a Paskó által mondottak ellensúlyozása céljából küldött követként, így Kapy is az ellenzék tagjai közé került. A Fogarasban megnyílt országgyűlésen öt pontot tárgyaltak, melyek közül az első egy portai követség felállításáról döntött. A követség összetétele jól mutatta a közelgő elitváltást²¹⁵ a székelységen

is veszedelmünkre igyekeznek, és minden félelem, szegény nélkül Ngod méltóságos udvarát afféle koholásokkal inficiálni nem átalják; bizonyítjuk az élő istennel, ki előtt semmi titok nincsen, hogy ez mint tavaly is, úgy mostan is Ngod méltósága ellen való motust nem vöttünk eszünkben, sőt valamint az Ngod fejedelmi székének erősítésére, szegény, romláshoz közelítő édes hazánk békességének stabilizálására feltalálhatunk, abban életünk fottáig fáradozó igaz hívei vagyunk és leszünk Ngodnak, hazánknak. Könyörgünk igen bizodalmas alázatossággal Ngodnak, ha mi suspiciót Ngod méltóságos elméjében efféle hírek nemzetenek volna, fejedelmi szokott kegyelmessége szerint tegye le, és mivel már efféle vádiások ellen, úgy látjuk, semmi orvosságot egyebet nem találhatunk az haza törvénye szerint való médiumoknak elkövetésinél, ártatlanságunknak kijelentéséért Ngod nehézségét ne érdemeljük, assecurálván igaz keresztényi hűtünk szerint Ngodat, nem egyebet, hanem Ngod méltóságának és édes hazánknak megmaradására vigyázunk abban is, sőt hogy ennyi számú mind Ngod és boldog emlékezetű praedecessori mellett való hív szolgálatunknak legyen méltó tekinteti, mintsem ez haza békességét rontó, felforgatni ügyekező ártalmas embereknek vádlásoknak, kiért istent ő fge Ngodat szerencsés országlással boldogítsa, szívünkéből kívánjuk.”

- 213 Ekkorra egyértelműen Béldit tekintették az egész főszervezőjének. Az országgyűlés meghívó leveléből ez világosan látható, noha azt is megjegyezték, hogy az egész mozgalom valójában Paskó portai akciójának a következménye volt: „rendeletlen és ez haza szabadságát rontó követséget hordozott legyen Paskó és minemű gyümölcse lett legyen odavaló fáradozásának. azt is mindenfelé kibocsátott írásunkból megértette; továbbá midőn minden istenes utakon módokon abban igyekeznénk, hogy ez közönséges veszedelmet siettető zűrzavarokat mentül rendesebben leszállíthatnák, öt rendbéli részönről és tanácsúr híveink részéről is kétrendbeli hittel tett assecuratoriákkal semmiképpen nem bírhatók arra némely nyughatatlan embereknek elméjét, hogy csendes útonmódon való eligazítására, megbántódásoknak mindkét részről való fegyver letételével közönséges országgyűlésére elül jönnének, hanem más ártalmas utat forgatván elméjekben, Havasalföldében egynéhányan által állottanak, elvívén egynehány személt magával Béldi uram ötig-hatig valót, vele egyetértőket, kik hihető ez szegény hazának nem békességének megszerzésére, vagy megromlott szabadságának színes helyben állítására igyekeznek, sőt ha isten reá bocsátja, félő, utolsó romlást és veszedelmet ne hozzanak. Mindezekre és egyéb sok szükséges okokra nézve kelletek kegyelmeteknek közönséges országgyűlést promulgátatnonk” EOE. 16. 431–432.

214 EOE. 16. 72.

- 215 TML. VIII. 84. Tholdalagi János levele Telekinek: „Az követek is hétfőn vagy kedden megindulnak, úgy mint Bethlen Farkas, Mikes Kelemen Szilvási Bálint úramék és egy százsz.”

belül is.²¹⁶ A mindaddig tisztséget nem viselő Mikes Kelemen lett a követségben a székelység képviselője.²¹⁷ A második pontban Kapyt, aki eredetileg a portai adót szállító főkövet volt, megvádolták Paskóval való összejátszással, majd pedig kezdetét vette a teljes elitcsere. Mivel az országgyűlés megnyitása előtt két nappal halt meg Bethlen János kancellár, a helyére Bethlen Farkas, Teleki Mihály és Mikes Kelemen barátja került. Ezzel a korábban a református elitcsoport szervezője és támogatója is sírba szállt. A székelyföldi elit országos szerepvállalása mindazonáltal ekkor még nem csorbult jelentősen, ugyanis a fejedelmi tanácsba beválasztották az addig kiegyenlítő szerepet játszó Nemes Jánost, Daczó János, Petki János és Daniel Mihály pedig az ítélőtábla tagjai közé került. Mikes Kelemen az ítélőmesteri tisztséget kapta meg.²¹⁸ Az elitváltás egyértelmű jele volt, hogy Bethlen János temetésén az erdélyi elit nagy része nem mert részt venni, noha a fejedelemség kancellárja volt.²¹⁹ Bethlen János nagy hatására és a Béldihez köthető pártban betöltött szerepére utal, hogy a halála után Apafi megvádolta az özvegyét is az összeesküvésben való részvétellel, férje támogatásával.²²⁰ A felekezeti arányokat tekintve jól látható, hogy az Apafi-kor elején érzékelhető református székelyföldi elitcsoport befolyása és aránya csökkent,²²¹ még akkor is, ha Nemes, Daczó és Daniel Mihály nem voltak katolikusok. Mikes Kelemen ugyan ekkor még nem tudott székelyföldi főtisztséget szerezni, de a megbízatásai és a szerepvállalása már azt sugallta, hogy mind az országos, mind a lokális elitben sikerült előre jutnia. Ráadásul a Telekihez és Bethlen Gergelyhez fűződő szoros barátsága eleve biztosította a helyét az informális udvari elitben is. Petki István fiának, Petki Jánosnak az ítélőtáblába kerülése emellett egyértelműen egyfajta hatalmi restaurációs lépést mutat, azaz a II. Rákóczi György idejében kialakult székelyföldi katolikus elit megerősödését. Teleki generálissá választása egyértelművé tette, hogy az ő érdekcsoportja vette át a 70-es évek végére az erdélyi politika irányítását.

216 TML. VIII. 83–84.

217 EOE. 16. 73.

218 EOE. 16. 75.

219 TML. VIII. 94. „Én, Uram, szegény Bethlen János uram temetésére kéredzettem. Vasárnap temetik, de senki derék ember nem leszen.” Macskássy Boldizsár levele Teleki Mihálynak.

220 SzOkI. IV. 318–321.

221 Rhédey Ferenc március 4-én úgy fogalmazott ezzel kapcsolatban, hogy „szánom vallásomat”, ami jól mutatja, hogy a kortársak is érzékelték a református elit visszaszorulását. TML. VIII. 96.